

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLMOUCI

FILOZOFICKÁ FAKULTA

KATEDRA BOHEMISTIKY

PROZAIK ZDENĚK SVĚRÁK

Novelist Zdeněk Svěrák

BAKALÁŘSKÁ DIPLOMOVÁ PRÁCE

Autorka: Pavlína Müllerová

Obor: Česká filologie

Vedoucí práce: prof. PhDr. Lubomír Machala, CSc.

Olomouc 2018

Prohlašuji, že jsem tuto bakalářskou diplomovou práci vypracovala samostatně,
na základě literatury a pramenů, které jsou uvedeny v seznamu použitých zdrojů.

V Olomouci dne

.....

podpis

Mé poděkování patří prof. PhDr. Lubomíru Machalovi, CSc. za odborné vedení této bakalářské diplomové práce a podnětné připomínky.

OBSAH

ÚVOD	5
1 Zdeněk Svěrák	6
1.1 Dramatik a divadelník	8
1.2 Scenárista.....	12
1.3 Autor písňových textů	14
1.4 Prozaik.....	15
1.4.1 Tvorba pro děti	17
1.4.2 Tvorba pro dospělé	20
2 Analýza vybraných prozaických děl	24
2.1 Tatínku, ta se ti povedla	24
2.2 Obecná škola	29
2.3 Povídky	36
2.3.1 Horká neděle	37
2.3.2 Za Přemkem Baštyřem.....	40
2.3.3 Tetřev	42
2.3.4 Divačka	44
3 Význam a přínos Svěrákovy prozaické tvorby	47
ZÁVĚR	50
RESUMÉ.....	52
ANOTACE	53
SEZNAM POUŽITÝCH ZDROJŮ	54

ÚVOD

Zmíní-li se jméno Zdeněk Svěrák, řadě z nás se určitě vybaví především inscenace Divadla Járy Cimrmana, zábavné písňe pro děti a mládež či filmové situační komedie ze 70. let. 20. století. Těmto zmíněným oblastem Svěrákova uměleckého tvůrčího zájmu již byla věnována náležitá badatelská pozornost. Je tu ovšem další linie jeho tvorby, ke které se v poslední době upíná stále větší pozornost a která zatím byla z literárněvědného hlediska zkoumána jen okrajově. Oblastí našeho zájmu tedy bude prozaická tvorba Zdeňka Svěráka.

Cílem této bakalářské diplomové práce je pokusit se vytvořit přehled Svěrákovy prozaické tvorby, čehož chceme docílit její analýzou, interpretací a reflexí kritických ohlasů. Pomocí získaných poznatků bychom měli vytvořit kontury Svěrákovy autorské poetiky a dospět k vymezení přínosu jeho prozaické tvorby v oblasti současné české literatury.

V první kapitole si stručně nastíníme Svěrákův dosavadní život a poté se budeme věnovat jeho dalším tvůrčím dramatickým, scenáristickým a textařským počínům, neboť se domnívám, že všechna odvětví jeho umělecké činnosti se ve větší či menší míře podílela na formování jeho autorského stylu. Následně se pokusíme vytvořit přehled Svěrákovy prozaické tvorby, přičemž si přiblížíme zejména tematické a žánrové vymezení autorových děl.

Ve druhé kapitole přikročíme k analýze a interpretaci jednotlivých prozaických titulů, které považuji za dobré reprezentativní průvodce specifickými rysy Svěrákova prozaického díla. Pracovat budeme s pohádkovou knížkou *Tatínku, ta se ti povedla*, filmovou povídkou *Obecná škola* a vybranými povídkami ze Svěrákova povídkového debutu *Povídky*. U těchto vybraných titulů se zaměříme jak na jejich obsahovou tak i formální stránku. Především se pokusíme nastínit, jak autor pracuje s didaxí, autobiografickými prvky a jelikož Zdeněk Svěrák je bezpochyby humorista, upřesníme si také, na jaké typy komiky můžeme v jeho díle narazit. Součástí této analýzy, bude i reflexe dostupných kritických ohlasů.

Na základě rozborů a recepce Svěrákových prozaických děl by tato bakalářská diplomová práce měla vyústit k charakteristice významu jeho prozaické tvorby a poukázat na její přínos v kontextu české literatury.

1 Zdeněk Svěrák

„Chci, aby tady po mně zbyly dobré filmy, hry nebo texty, které hezky pracují s češtinou a dají lidem radost. A dojmou je, což mi kritikové vyčítají. Ale já si myslím, že je to zdravý cit. Stejně jako legrace. Tu bych chtěl šířit. To je pořád moje nejvyšší meta.“

Zdeněk Svěrák

Zdeněk Svěrák¹ se narodil 28. března 1936 v Praze jako druhorozený syn zámečníka a elektrikáře Františka Svěráka a jeho manželky Růženy Svěrákové. Svěrákovi rodiče uzavřeli manželství roku 1929 a ještě v tomtéž roce se jim narodil syn. Prvorozený Zdeněk však v pěti letech zemřel na otravu krve. Tento fakt nebyl veřejnosti po dlouhou dobu znám. Poprvé se oficiálně o prvorozeném Zdeňkovi dozvídáme až v roce 2004 z dokumentárního filmu *Tatínek*.² Svěrák ze svých zážitků z dětství těžil například ve snímku *Obecná škola* (1991, knižně 1992).

Svěrákova rodina bydlela na pražském Bohdalcí, ale v roce 1943, když bylo Svěrákovi sedm let, přišel jeho otec František o zaměstnání a s ním spojený služební byt, což pro rodinu znamenalo stěhování do otcova rodiště, Kopidlno. I tento přesun z města na venkov se promítl do Svěrákovy filmové a posléze literární tvorby³. Z Kopidlna se rodina vrátila do Prahy až v roce 1945, kde následně mezi lety 1950–1953 Svěrák studoval na gymnáziu a žil s představou, že bude muset naplnit ambice svého otce a po maturitě studovat elektrotechniku. František Svěrák byl totiž vyučen elektrikářem a doufal, že ze svého syna bude mít elektroinženýra. Už na gymnáziu ale Svěrák na školních besídkách bavil spolužáky svými humoreskami a snil o tom, že se stane učitelem a spisovatelem, stejně jako jeho idol Alois Jirásek a kantor Václav Mejstřík.⁴

Naštěstí pro českou uměleckou obec, ambice svého otce nenaplnil a po maturitě se rozhodl studovat český jazyk a literaturu na Vysoké škole

¹ Dále jen Svěrák.

² *Tatínek* je celovečerní dokumentární film z roku 2004. Snímek v režii Jana Svěráka je portrétem života a díla Zdeňka Svěráka.

³ Konkrétně povídkové knížky *Po strništi bos* (2013).

⁴ ČERMÁKOVÁ, Dana. *Génius Zdeněk Svěrák*. Vyd. 1. Praha: Imagination of people, 2009, s. 10–13.

pedagogické v Praze. Během vysokoškolských studií (1953–1958) začal s Miloněm Čepelkou vydávat školní časopis Hříbě, do kterého přispíval i jejich starší spolužák Ladislav Smoljak (tehdejší režisér studentského ochotnického souboru). Při studiích se Svěrák seznámil i se svou budoucí ženou Boženou Němečkovou, se kterou později zplodil dvě děti, dceru Hanu (*1961) a syna Jana (*1965).

Po studiích působil tři roky jako učitel, nejprve na základní škole v Měcholupech, a poté přešel na základní školu a následně gymnázium do Žatce. „Já bych to povolání asi nepřestal dělat, kdyby bylo možný při něm psát. Ale to nešlo, protože já jsem měl jenom jeden obor, český jazyk a literaturu, a to se vám na stole pořád kupí diktáty a slohy k opravám. Čili já jsem chtěl být učitel a spisovatel. A to nešlo. Já jsem byl učitel opravář.“⁵ Proto v roce 1961 Svěrák změnil povolání a nastoupil do Československého rozhlasu. Svou rozhlasovou kariéru započal v armádní redakci pořadem Ranní pětiminutovka zaměřená na literaturu. Z tohoto období pochází také řada jeho rozhlasových her a pohádek. Svěrákovou první odvysílanou pohádkou byla *Tři auta* (1963). Poté následovaly další, například *Tiché šlapací království* (1964), *Krápník a Františka* (1965) aj.

Nejvýznamnějším počinem za dobu Svěrákova působení v Československém rozhlase byla jeho spolupráce s redakčními kolegy scenáristou Jiřím Šebánkem a jazzovým skladatelem Karlem Velebným na pravidelném měsíčním rozhlasovém pořadu Nealkoholická vinárna U pavouka. Tento hudebně zábavní mystifikační pořad, uváděl „přímé přenosy“ z fiktivní vinárny a zároveň se stal kolébkou fenoménu jménem Jára da Cimrman. V návaznosti na Vinárnu bylo v roce 1966 založeno Divadlo Járy Cimrmana,⁶ kde od roku 1967 Svěrák účinkuje, jako autor her a divadelní herec. V Československém rozhlase působil do roku 1969, což byl také konec rozhlasové Vinárny. Poté byl ve svobodném povolání a v roce 1977 se stal scenáristou Filmového studia Barrandov, kde spolupracoval především s Ladislavem Smoljakem. Od roku 1991 je opět ve svobodném povolání. V roce

⁵ ČERMÁKOVÁ, Dana. *Génius Zdeněk Svěrák*. Vyd. 1. Praha: Imagination of people, 2009, s. 16.

⁶ Dále jen DJC.

1999 mu tehdejší prezident ČR Václav Havel, za vynikající umělecké výsledky, udělil Medaili za zásluhy.⁷

1.1 Dramatik a divadelník

Mystifikační hra, kterou Svěrák s Jiřím Šebánkem rozehráli před více než půl stoletím, nemá v českém kulturním prostředí obdoby. Hledáme-li počátky Svěrákovi dramatické dráhy a kořeny DJC, musíme se vrátit zpět do doby, kdy Svěrák, jako redaktor Československého rozhlasu, vysílal již zmíněný mystifikační rozhlasový pořad. Právě zde se dne 16. září 1966 poprvé objevila postava Járy Cimrmana, řidiče parního válce a naivního sochaře samouka.

Ve *Slovníku literární teorie* je mystifikace definována jako: „záměrné využití uměleckého výmyslu k oklamání čtenáře.“⁸ Fenomémem mystifikace se z literárněvědného hlediska zabývá například Lenka Pořízková ve své knize *Přátelský podvod*. Tuto hru na pravdu a lež, kterou autoři mystifikací se svými recipienty hrají, Pořízková rozděluje podle motivace těchto autorů na „vážně míněný literární podvod“⁹ nebo jak je tomu v případě Vinárny „jeho hravou mutaci koncipovanou jako vyhraněný případ literární stylizace, bez nároku na zjevný profit.“¹⁰ Záměrem Vinárny tedy nebylo posluchače oklamat. Naopak reportérské duo Svěrák – Šebánek svým posluchačům nabízelo dostatek možností jejich hravý rozhlasový „podvod“ prohlédnout.¹¹

V tomto období přichází Šebánek s nápadem založit „pánské divadlo“. „Divadlo budiž pojmenováno po neznámém českém géniovi Járovi Cimrmanovi a zasvěceno jeho životu a dílu. Na scéně tohoto divadla budou předváděny hry

⁷ NOVOTNÝ, Vladimír – PŘIBÁŇ, Michal. *Slovník české literatury po roce 1945* [online]. Praha: ÚČL AV ČR, 26.3.2016 [cit. 27.2.2018]. Dostupné z:

<http://www.slovníkceskeliteratury.cz/showContent.jsp?docId=981&hl=sv%C4%9Br%C3%A1k+>

⁸ VLAŠÍN, Štěpán, ed. *Slovník literární teorie*. Vyd. 2. Praha: Československý spisovatel, 1984, s. 239.

⁹ Za vážně míněný literární podvrh můžeme označit například *Rukopis královédvorský* a *Rukopis zelenohorský*. Tato fálza, za jejichž autory jsou považováni čeští obrozenci, jmenovitě jazykovědec Václav Hanka a spisovatel Josef Linda, nebyla vytvořena jako literární žert, ale jako literární památky středověké literatury, které měly prokázat autonomii českého jazyka a potvrdit existenci českého národního kulturního dědictví.

¹⁰ POŘÍZKOVÁ, Lenka. *Přátelský podvod: mystifikace (nejen) v české literatuře 20. století*. Vyd. 1. Praha: Academia, 2014, s. 19.

¹¹ Mezi tyto signály můžeme zařadit například sám nesmyslný název „Nealkoholická vinárna“ či absurdní (respektive ve skutečnosti nepředstavitelné) vystoupení amerických jazzových zpěváků Elly Fitzgeraldové a Luise Armstronga v této vinárně.

z jeho pozůstalosti, ...¹² Koncepce, kterou Šebánek 29. října 1966 předložil Svěrákovi, Miloni Čepelkovi a Ladislavu Smoljakovi se stala základním stavebním kamenem pro vznik tohoto autorského divadla. Tuto schůzku Smoljak okomentoval slovy: „Sešli jsme se na podzim roku 1966, Šebánek předložil nápad o divadle, Čepelka se opil a řekl, že koupí oponu a my (Zdeněk Svěrák, Jiří Šebánek a já) jsme se zavázali, že napíšeme aktovku.“¹³

Ještě téhož roku Dr. Evžen Hedvábný (vl. jménem Karel Velebný) oznamuje posluchačům Vinárny senzační zprávu o nálezu truhly s rukopisnou pozůstalostí Járy Cimrmana. Takzvaný liptákovský nález se stal počátkem snah o rehabilitaci zneuznaného českého génia a smolaře. Tato senzační zpráva sloužila i jako propagace budoucího DJC. „Tato publicita se neminula účinkem: Divadlo Járy Cimrmana mělo od počátku skutečně hojnou návštěvnost a jeho původní publikum se rekrutovalo převážně z posluchačů Vinárny U Pavouka.“¹⁴

Původně se mělo první představení, skládat ze dvou aktovek z Cimrmanovy pozůstalosti. Svěrák napsal *Akt*, ale jelikož druhá aktovka *Domácí zabijačka* Šebánka nebyla dokončená, rozhodli se cimrmanologové úvodní část představení vyplnit komickými pseudovědeckými přednáškami o autorovi. Úvodní seminář nakonec zcela neočekávaně sklidil větší úspěch než samotné drama.¹⁵ Paradoxně díky této časové tísní, ve které se soubor DJC ocitl, se úvodní seminář stal neodmyslitelnou součástí představení a určil směr, jímž se DJC dále ubíralo.

K tomuto jen zdánlivě nepodstatnému okamžiku historie se vyslovil například divadelní historik a kritik Vladimír Just: „Došlo tu k jevu, který jsem nazval ‚zrození divadla z ducha semináře‘. Právě seminář vytvořil poetiku, předurčil styl a rozdal role i pro aktovky: role zanícených, horlivých vědců a divadelních amatérů, kteří nemají vyšší ambice než oddaně přiblížit a názorně demonstrovat Mistrovo dílo, bez jakékoli ‚herecké‘ ctižádosti a manýry. Odtud

¹² VONDRÁČEK, Jiří. Hra na skutečnost: Od rozhlasového pořadu Vinárna U Pavouka k Divadlu Járy Cimrmana. In: SVĚRÁK, Zdeněk – ŠEBÁNEK, Jiří. *Vinárna U Pavouka*. Vyd. 2. Praha: Paseka, 2001, s. 208.

¹³ SMOLJAK, Ladislav – ČECHOVÁ, Blanka. *Mým divákům: rozhovor s Ladislavem Smoljakem*. Vyd. 1. Praha: Paseka, 2010, s. 17.

¹⁴ VONDRÁČEK, Jiří. Hra na skutečnost: Od rozhlasového pořadu Vinárna U Pavouka k Divadlu Járy Cimrmana. In: SVĚRÁK, Zdeněk – ŠEBÁNEK, Jiří. *Vinárna U Pavouka*. Vyd. 2. Praha: Paseka, 2001, s. 209.

¹⁵ *Tatínek* [dokumentární film]. Režie Jan Svěrák. Česko, 2004.

základní cimrmanovský herecký styl – podehrávání.¹⁶ Inscenace se vedle osobitého hereckého stylu vyznačují zejména jazykovou a situační komikou, nepodobivým humorem, satirou a parodováním žánrových konvencí a české národní identity. Kořeny komiky DJC lze také provázat s „tradicí výstupů Haškových přátel ve Straně mírného pokroku v mezích zákona a slovní klauniádou Voskovce a Wericha.“¹⁷

Od oficiální premiéry hry *Akt* (4. října 1967) v Malostranské besedě, si DJC začalo pomalu získávat oblibu. Úvodní semináře přitom měly nejen pobavit, ale jejich absurdita měla divákům pomoci prohlédnout mystifikační charakter her. Inteligentní humor inscenací předpokládá poučeného diváka, který „tajný“ komunikační kód, jímž herci k publiku promlouvají, v tom lepším případě rozluští. Takový divák pak může na mystifikační hru přistoupit a hrát ji společně s herci. Přemysl Rut v knize *Hry a semináře: úplné vydání* uvádí, že: „Mystifikace už ze své povahy nemůže jinak než rozdělovat obecnstvo na ty, kdo pochopili, a na ty hloupé, kdo jen uvěřili.“¹⁸

Publikum se her účastní nejen samotným přistoupením na předstírání Cimrmanovi existence, ale jak je tomu například ve hře *Vyšetřování ztráty třídní knihy* (1967)¹⁹ získává v představení vlastní roli. Hlediště se proměňuje v mlčící třídu 8. C, ve které se stala „taková nepěkná věc“. Nejprve třídní učitel, posléze ředitel školy, krajský inspektor a nakonec i krajský školní rada, se z žáků snaží vypáčit přiznání, kam se poděla již sedm let ztracená třídní kniha. (Samozřejmě bez úspěchu).

V roce 1969 se Šebánek a posléze i Velebný rozhodli z DJC odejít.²⁰ Po tomto rozchodu cimrmanologů se konstantní autorskou a hereckou dvojicí DJC stalo počátkem 70. let duo Svěrák – Smoljak. Jejich prvním společným počinem

¹⁶ JUST, Vladimír. Mystifikace jako národní žánr. *Lidovky.cz* [online]. 29.5.2010 [cit. 3.3.2018]. Dostupné z: https://www.lidovky.cz/mystifikace-jako-narodni-zanr-dka-noviny.aspx?c=A100529_000090_ln_noviny_sko&klic=237219&mes=100529_0.

¹⁷ MACHALA, Lubomír a kol. *Panorama české literatury 1*. Vyd. 1. Praha: Knižní klub, 2015, s. 511.

¹⁸ RUT, Přemysl. *Cimrman / Smoljak / Svěrák*. In: CIMRMAN, Jára – SMOLJAK, Ladislav – SVĚRÁK, Zdeněk. *Hry a semináře: úplné vydání*. Vyd. 1. Praha: Paseka, 2009, s. 7.

¹⁹ Aktovka je dílem Ladislava Smoljaka. Zásluhy si Svěrák v tomto případě může připsat jen za texty úvodního semináře, na kterých se podílel.

²⁰ Společně poté v roce 1980 založili soubor Salón Cimrman.

pro DJC²¹ byla parodie operety *Hospoda na Mýtince* (prem. 1969), která započala šňůru parodií dalších divadelních a literárních žánrů – detektivky *Vražda v salonním coupé* (prem. 1970), opery *Cimrman v říši hudby* (prem. 1973) a pohádky *Dlouhý, Široký a Krátkozraký* (prem. 1974). V 70. letech vznikla také hra *Němý Bobeš* (prem. 1971), která ovšem svou strukturou neodpovídá doposud typickému členění představení (úvodní seminář + aktovka). Představení je vedeno jako vědecká beseda, v níž jsou z dochovaného dramatu uvedeny pouze ukázky. Další výjimkou je do jisté míry i *Posel z Liptákova* (prem. 1977), neboť se skládá ze dvou seminářů a dvou her (*Posel světla a Vizionář*).

V 80. letech začali Svěrák se Smoljakem žánrové parodie upozadřovat. Ve větší míře se v jejich díle projevila satira a nadsázka, s jejíž pomocí poukázali na hlavní vady českého národního charakteru. Tématem „hry ve hře“ *Lijavec* (prem. 1980) je kritika politických poměrů a konfrontace nepřízně osudu. Potřebu vyrovnat se s vlastní malostí a dobýt svět ztvárňuje severské drama *Dobytí severního pólu* (prem. 1985). Na provincialismus posléze upozorňuje i cestopis *Afrika* (prem. 2002).

V 90. letech prochází české dramatické umění krizí zapříčiněnou novými poměry. Probíhá restrukturalizace divadelních institucí a všeobecný zájem o divadelní produkci klesá. DJC si však svou diváckou základnu dokázalo udržet a ještě ji rozšířit o novou generaci příznivců.²² První polistopadovou hrou a demytizací české pověsti se stává *Blaník* (prem. 1990). Následuje „hra ve hře“ a parodie divadelní praxe *Záskok* (prem. 1994). Tematicke stáří a problémům s ním spojeným je věnován jevištní sklerotikon *Švestka* (prem. 1997). Poslední hrou z repertoáru DJC je dramatický kšaft *České nebe* (prem. 2008), v němž zesnulý čeští velikáni (reální i mytičtí) ironicky nahlíží na národní mýty a okamžiky českých dějin. „DJC během své existence přesáhlo význam pouhého divadelního souboru a stalo se kulturním fenoménem, představujícím zcela novou, originální kvalitu českého humoru.“²³

²¹ První dílo, které vzešlo z jejich spolupráce, byla dvouaktovka pro mládež *Lochneska: Hra pro mládež o 2 dějstvích* (1966).

²² MACHALA, Lubomír a kol. *Panorama české literatury 2*. Vyd. 1. Praha: Knižní klub, 2015, s. 180–181.

²³ JUST, Vladimír. Divadlo Járy Cimrmana. In: ŠORMOVÁ, Eva, ed. *Česká divadla. Encyklopedie divadelních souborů*. Vyd. 1. Praha: Divadelní ústav, 2000, s. 89.

1.2 Scenárista

Vedle rozhlasové dráhy a stálé práce pro DJC se Svěrák od počátku 70. let 20. století věnuje i filmové scénáristice a herectví.²⁴ Doposud napsal samostatně a ve spoluautorství přes třicet filmových scénářů a je nositelem několika filmových ocenění (viz níže). Spolupráce autorské dvojice DJC Svěrák – Smoljak se osvědčila i v oblasti scénáristiky a jejím výsledkem je osm filmových scénářů k celovečerním filmům, z nichž se většina nezapomenutelně zapsala do tzv. zlatého fondu české kinematografie.

První filmové scénáře komedií *Jáchyme, hod' ho do stroje!* (1974) a „*Marečku, podejte mi pero!*“ (1976) napsali pro režiséra Oldřicha Lipského. Velký divácký ohlas jim zajistila situační a charakterová komika. Následovala spolupráce s režisérem Jiřím Menzelem, na dnes již kultovním snímku *Na samotě u lesa* (1976). V tuto dobu se začal formovat nový typ jejich filmových komedií. Jak Svěrák se Smoljakem prozrazují ve snímku *Tatínek*: „My jsme přišli na to, že nás baví zachycovat i vážnější nebo dokonce dojemnější stránky života.“²⁵ Toto zjištění mělo za následek kladení většího důrazu na emoční expresi, čímž se osudy některých filmových hrdinů stali až tragikomickými. Tyto hlubší emocionální projevy zapříčinily i kolísání na hranici mezi dojemným a sentimentálním.

Na přelomu 70. a 80. let podle jejich filmových scénářů natočil režisér Zdeněk Podskalský komedii *Kulový blesk* (1978) a komediální muzikál *Trhák* (1980). V následujících letech se role režiséra zhostil sám Smoljak a uvedl snímky *Jára Cimrman, ležící, spící* (1983), *Rozpuštěný a vypuštěný* (1984) a *Nejistá sezona* (1987).

Na počátku 80. let se Svěrák jako scénárista začal osamostatňovat, k čemuž ho vedly dva důvody: „...jednak jsem potřeboval peníze a jednak, jakmile Láďa začal točit, tak já jsem měl čas.“²⁶ Jejich scénáristický profesní rozchod ovlivnily

²⁴ Nepokládám za relevantní věnovat se Svěrákovi jako herci, neboť jeho herectví (divadelní či filmové) se nijakým způsobem nepodílelo na formování poetiky jeho literární tvorby.

²⁵ *Tatínek* [dokumentární film]. Režie Jan Svěrák. Česko, 2004.

²⁶ Tamtéž.

i neshody kvůli hereckému obsazení v detektivní komedii *Rozpuštěný a vypuštěný* (1984, rež. L. Smoljak).²⁷

Scenáristice se Svěrák nadále věnuje už bez autorského podílu Smoljaka a vznikají tak jeho individuální scénáře filmových komedií *Vrchní, prchni!* (1980), *Co je vám, doktore?* (1984) a *Vesničko má středisková* (1985, nominace na Oscara²⁸ za nejlepší cizojazyčný film 1987). Mimo to Svěrák napsal i filmové scénáře pohádek *Ať žijí duchové!* (1977), *Tři veteráni* (1983, na motivy pohádky Jana Wericha) a *Lotrando a Zubejda* (1997, na motivy pohádek *Velká pohádka doktorská* a *Druhá loupežnická pohádka* Karla Čapka).

Počátkem 90. let se zrodilo další veleúspěšné duo, když Svěrák začal spolupracovat se svým synem, režisérem Janem Svěrákem. Prvním filmem z rodinné dílny Svěrák – Svěrák byla *Obecná škola* (1991, nominován na Oscara za nejlepší cizojazyčný film). Díky této spolupráci Zdeněk Svěrák získal dva České lvy²⁹ v kategorii nejlepší scénář za snímky *Kolja* (1996, oceněno Oscarem a Zlatým glóblem za nejlepší cizojazyčný film 1997) a *Vratné lahve* (2007). K těmto oceněním v roce 2010 přidal navíc i Českého lva za mimořádný přínos české kinematografii.³⁰ Společně se otec se synem podíleli také na filmech *Akumulátor 1* (1993), *Tmavomodrý svět* (2001), *Tři bratři* (2014) a *Po strništi bos* (2017).

Poslední sférou Svěrákovy scénaristické tvorby jsou dokumentární filmy, mapující život a dílo Cimrmana, kupříkladu dokument *Jára Cimrman, Stopa vede do Liptákova* (1969). V této velmi přesvědčivé mystifikaci, nám badatelé na základě pseudovědeckého výzkumu přináší své poznatky o Cimrmanově „přínosu lidstvu“, jenž spočívá ve vynálezu kinematografu. V rámci divácké ankety Největší Čech³¹, také vznikl dokumentární portrét *Jára Cimrman* (2005).

²⁷ Film *Rozpuštěný a vypuštěný* (1984, režie L. Smoljak) byl natočen na motivy hry *Vražda v salonním coupé* (prem. 1970), kde hlavní roli inspektora Trachty ztvárňuje Svěrák. Smoljak chtěl ve svém snímku profesionální herecké obsazení a tak na Svěráka, který si myslel na roli hlavní, zbyla jen menší role průmyslového básníka Jelínka. (*Tatínek* [dokumentární film]. Režie Jan Svěrák. Česko, 2004.)

²⁸ Oscar je považován za nejprestižnější americké filmové ocenění, které je udělováno v různých kategoriích Akademií filmového umění a věd již od roku 1929.

²⁹ Český lev je filmová cena udělována Českou filmovou a televizní akademií od roku 1993.

³⁰ *Česká filmová a televizní akademie*. [online]. [cit. 7.3.2018]. Dostupné z: <http://filmovaakademie.cz/>.

³¹ Největší Čech byla divácká anketa pořádaná v roce 2005 Českou televizí. Jára Cimrman byl mezi nominovanými při volbě nejvýznamnější osobnosti české historie i současnosti.

1.3 Autor písňových textů

Výraznou stopu Svěrák zanechal i v tvorbě písňových textů. Od počátku své textařské dráhy se věnuje primárně tvorbě pro děti. V období, kdy v Československém rozhlasu nemohly být vysílány příspěvky s jeho jménem, uveřejňoval své písňové texty také pod pseudonymem Emil Synek.³²

I tato oblast jeho zájmu, podobně jako tomu bylo u divadla a scenáristiky, se nese ve znamení autorské spolupráce. V tomto případě je to spolupráce, která přetrvává už padesát let. V roce 1967 Svěrák požádal skladatele Jaroslava Uhlíře, který v té době spolupracoval s Miloněm Čepelkou, o zhudebnění svého textu. A tak vznikla jejich první společná píseň *Strašidýlko Emilek*. Od té doby napsali více než čtyři sta písňových textů převážně pro děti. Od roku 1989 každoročně připravují i dětský hudební televizní pořad *Hodina zpěvu*, vysílaný Českou televizí. V tomto pořadu oba vystupují jako učitelé, jejichž zábavné vyučovací hodiny jsou vystavěny na naučném výkladu, který je střídán zpěvem jejich nových písní. Mezi ty nejznámější písně patří *Není nutno*, *Dělání*, *Mravenčí ukolébavka*, *Když se zamiluje kuň*, *Hajný je lesa pán* a další. Textování večerníčků o včelích medvídcích Svěráka přivedlo také ke spolupráci se skladatelem Petrem Skoumalem. Jejich písně vyšly na hudebních nosičích *Příběhy včelích medvídků* (2008) a *Písničky z večerníčků* (2014).

Písně pro děti ze společného repertoáru Svěráka a Uhlíře se vyznačují jednoduchými zpěvnými melodiemi a jazykově vytríbenými texty, které jsou nápadité, poetické, jazykově komické a zpravidla výchovné. Tyto písně se už po několik generací těší velké oblibě nejen u těch nejmenších ale také u jejich rodičů, neboť velkou měrou přispívají ke kultivaci jazykových schopností a formování osobnosti dítěte od útlého věku.

Vedle tvorby pro děti Svěrák napsal i několik textů pro populární interprety (Nad'u Urbánkovou, Ivana Mládka, Jiřího Schelíngera, Annu K.). Svěrákovo textařské umění proniklo i do DJC, kde zazněly dva jeho texty zhudebněné Uhlířem, jejichž autorství je však pochopitelně připsáno Cimrmanovi. První píseň

³² Pseudonym vznikl kombinací křestního jména Svěrákova tchána Emila Němečka a dívčího jména jeho matky Růženy Synkové. (POSPÍŠILOVÁ, Sylvie – PODSKALSKÁ, Jana. *Pohled na svět podle Zdeňka Svěráka*. *Deník* [online]. Praha: Vltava Labe Media, 28.3.2011 [cit. 15.3.2018]. Dostupné z: <https://www.denik.cz/film/pohled-na-svet-podle-zdenka-sveraka20110328.html>.)

Elektrický valčík (původně *Zavedení elektrického proudu do obce Malá Paseka*) zazněla ve hře *Lijavec* (premiéra 1982) a druhá píseň *Šel nádražák na mlíčí* se poté objevila ve hře *Švestka* (premiéra 1997).

1.4 Prozaik

Doposud jsem se zabývala uměleckými oblastmi, do kterých se Svěrák nesmazatelně zapsal a díky kterým jsme si mohli nastínit, jakým způsobem se formoval jeho osobitý autorský rukopis, který, jak si ukážeme, se odráží i v jeho tvorbě prozaické. Jako prozaik se Svěrák začal profilovat na přelomu 50. a 60. let. Zatímco prozaické tvorbě pro děti se věnuje kontinuálně, k prozaické tvorbě pro dospělé se po prvních prozaických pokusech vrátil v 90. letech. Tuto linii jeho tvorby, však značně zastínili jeho další tvůrčí počiny z již zmíněných uměleckých oblastí, kterým bylo v odborné literatuře věnováno podstatně více pozornosti než jeho tvorbě prozaické. Ta byla donedávna zaznamenávána pouze okrajově, což se začalo na přelomu 20. a 21. století měnit. Nyní se tedy vrátíme ke kořenům Svěrákových prozaických počínů.

Svěrák svůj první literární příspěvek otiskl roku 1958 v měsíčníku *Květen*. Poté začal v kulturní rubrice týdeníku *Mladý svět*³³ recenzovat povídky a básně a publikovat pohádky pro děti a povídky pro mládež. Tyto literární začátky z dob, kdy byl povoláním učitel, komentuje autor slovy: „Člověk nic nezažil a chtěl psát. Psal jsem takové lyrické výlevy a moc se nedivím, že mi je vraceli.“³⁴

Přesto, že jak sám Svěrák podotýká, převážná část jeho raných povídek byla redaktory periodik odmítnuta, najdou se i povídky se kterými sklídl větší úspěch, například povídka *Krahulík a družice* (1957, *Mladá fronta*) či *Schody* (1961, *Mladý svět*). Velice pozitivní recepci poté zaznamenala povídka *Ruina musí být opředena* (1963, *Krásy domova*), kterou ještě téhož roku pro Československý rozhlas zdramatizovali František Filipovský a Pavel Beníško. Povídka vypráví příběh o kastelánovi hradu Broustník panu Melicharovi, ze kterého se stal zdatný

³³ Mezi lety 1961–1963 byl redaktorem kulturní rubriky Ladislav Smoljak.

³⁴ HORÁČKOVÁ, Alice. Zdeněk Svěrák vydal knihu povídek, přečtete si jednu z nich. *IDNES.cz* [online]. 27.10.2008 [cit. 17.3.2018]. Dostupné z: https://kultura.zpravy.idnes.cz/zdenek-sverak-vydal-knihu-povidek-precete-si-jednu-z-nich-pn3-/literatura.aspx?c=A080927_102412_literatura_jaz.

mystifikátor. Jednoho dne se na hradě objeví nadšenec historie, ale je velmi zklamán, když zjistí, že hrad není opředen žádnou zvláštní pamětihodností. Aby mu kastelán udělal radost, vymyslí si, že hromada sutí na nádvoří polorozpadlého hradu je popravčí kámen. A tak si kastelán, aby se nadále nemusel dívat na znužené tváře návštěvníků a aby se oné sutí zbavil, protože každý návštěvník si určitě bude chtít kousek té historie odnést s sebou, začne o hradu vymýšlet tajemné historicky, díky nimž si ruina u turistů brzy získá velkou oblibu. V této povídce nacházíme důležité aspekty Svěrákovy prozaické tvorby. Ty spatřujeme v jeho nahlížení na postavy se shovívavou laskavou komikou či v zálibě mystifikace a literárních postav podvodníků.

V roce 1967 také jistý Zdeněk Svěrák z Prahy 4 napsal zábavný dopis *At' žijí novotvary!* adresovaný redakci Mladého světa, v němž žádá o pomoc popularizovat svůj nápad o využití jazykových novotvarů, které vznikly nedopatřením jako překlepy na psacím stroji. Následně v dopisu uvádí konkrétní „výsledky“ své práce. Například záměnou písmen vznikl „houskista – pojmenování pro pekaře specialistu“, inverzí písmen poté „letní období – poslední týden v červenci, kdy hajní zametají z lesních cest srnčí trus“ a absencí jednotlivých písmen vytvořil novotvar „síťka na otýly – nástroj na záchyt obézních jedinců.“³⁵ V tomto článku se projevuje další rys Svěrákovy prozaické tvorby a tím je hravost. Svěrákovou doménou je vedle mystifikačního umění také jazyková komika, která, jak už víme, prostupuje i jeho ostatními tvůrčími oblastmi.

Z pozdějšího období určitě stojí za zmínku také povídka *Za Přemkem Baštýřem* (1968, Plamen; 2008, MF DNES), kterou Svěrák zařadil do své první sbírky povídek, nazvané jednoduše *Povídky* (2008). Hlavní postavou příběhu je pan Baštýř, vdovec a samoživitel pěti dětí, který je každým coulem slušný člověk. Šťastnou náhodou ho napadne jak si bezúhonně zajistit sklenku alkoholu v hospodě, aniž by utrácel peníze. Jeho vynalézavost postavená na mystifikaci, zůstane až do jeho smrti utajena. Této povídce, která jen dále potvrzuje Svěrákovu fascinaci podvodníky, se budeme blíže věnovat ve druhé kapitole.

³⁵ SVĚRÁK, Zdeněk. *At' žijí novotvary!*. *Music Open: hudební časopis nejen o muzice* [online]. 27.5.2013 [cit. 16.3.2018]. Dostupné z: <http://www.musicopen.cz/index.php/cteni/2978-teni-z-archivu-a-iji-novotvary>.

Mimo to Svěrák, jako jeden z předních českých cimrmanologů společně se Smoljakem publikoval článek *Jára Cimrman a Vídeň* (1968, Mladý svět), ve kterém informoval veřejnost o badatelské cestě vědeckého týmu DJC do Vídně (Mistrovo rodné město). Této výpravě se podařilo učinit nevídaný nález, když v podstavci monumentu císaře Františka Josefa I. objevili Cimrmanovo kompletní operetní dílo *Hospoda na mýtince*.³⁶

Dále jako příloha časopisu *Voják a kultura* vyšla knížka rad a humorných příhod *Texty* (1968), která je společným dílem Svěráka a Jiřího Šebánka. Za připomenutí stojí úvodní autobiografická povídka *Jak jsem se zařadil*, která pojednává o období, kdy se Svěrák stal nadšeným novopečeným tatínkem dcerky a „zařadil“ se tak mezi zástup rodičů.

Svěrák také krátkými texty přispíval mezi lety 1969–1970 do humoristického týdeníku pro děti *Ježek*. Po úspěších, které sklidil ve scenáristice, mu v roce 1987 nepravidelně vycházející sborník *Dramatické umění*, otiskl literární scénář *Vesničko má středisková*. Po roce 1989 přispíval do mnoha dalších periodik kupříkladu *A – Almanach autorů*, *Lidových novin*, *Magazínu MFD* aj.

1.4.1 Tvorba pro děti

„Já jsem začal své psaní tvorbou pro děti, protože mi bylo asi třicet a říkal jsem si, že toho o světě a životě moc nevím. Tak jsem psal pro děti, protože jim jsem mohl něco sdělit.“³⁷ Ve svých osmadvaceti letech Svěrák debutoval sci-fi knížkou *Proč malíři nestačí plnovous?* (1964), která byla součástí jedenácti-dílné, zábavně vzdělávací edice *Proč?* (1964–1967, ilustrace Jaroslav Malák). Hlavní postavou a průvodcem jednotlivých dílů je robot Emilián.³⁸ Svěrák vypráví příběh o tom jak Emilián utíká z televize, aby se stal malířem. Jeho tvůrce Karel ho proto pošle do učení k akademickému malíři Janu Bíbrfousovi, kde se Emilián učí

³⁶ SMOLJAK, Ladislav – SVĚRÁK, Zdeněk. *Jára Cimrman a Vídeň*. *Mladý svět*. 1968, roč. 10, č. 39, s. 912.

³⁷ PROCHÁZKOVÁ, Sandra. Zdeněk Svěrák: Knihu rozepsanou mám a bude se jmenovat Strážce nádrže. *Knihcentrum revue* [online]. 11.2.2018 [cit. 14.3.2018]. Dostupné z: <https://www.knihcentrum.cz/zdenek-sverak-knihu-rozepsanou-mam-a-bude-se-jmenovat-strazce-nadrze>.

³⁸ Edice *Proč?* obsahuje celkem 11 encyklopedických knížek, o historii, vědě a technice, na kterých se vystřídali různí autoři. Například Vítězslav Houška, Jaroslav Dewetter, Zdeněk K. Slabý, ad.

základním výtvarným technikám, ale není schopen abstrakce, pročež se vrací zpět do televize, kde mezitím jeho práci zastal jiný robot. Již v této prvotině se s ohledem na vzdělávací charakter knížky, mohly naplno projevit Svěrákovy didaktizující tendence.

V roce 1971 poté sepsal útlý sešit *Pan Buřtík a pan Špejlička*. „Když se pan Buřtík a pan Špejlička poprvé setkali, dali se do smíchu.“³⁹ A není se čemu divit, neboť tato dvojice svým zjevem evokující Edudanta a Francimora⁴⁰ či Otíka Rákosníka a pana Pávka, vytváří osvědčený komický efekt. Z pánů se rychle stanou přátelé a domluví se, že zkusí štěstí jako komické duo v cirkuse Evropa. Tato pohádka sklidila velký úspěch, a tak o rok později vyšlo její pokračování *Pan Buřtík a pan Špejlička protrhli smůlu* (1972). K trochu cimrmanovským dobrodružstvím komického dua se Svěrák v roce 2010 vrátil a v reedici *Pan Buřtík a pan Špejlička* (2010), v níž jsou obsaženy dva příběhy z let 1971 a 1972 a jeden zcela nový *Lékárna U Bílé myšky*. Tyto žertovné příběhy se navíc v roce 2016 rozrostly o další příhodu *Buřtík a Špejlička: Cesta do Žatce*. Jejich putování do Žatce je však zmařeno, když pan Buřtík uvízne v blátě. Jeho následné vyprošťování se přitom dosti podobá motivu lidové pohádky *O veliké řepě*.

V 70. letech vznikl i rukopis pohádkové knížky *Tatínku, ta se ti povedla* (1991) o tatínkovi Šímovi, který svým dětem spontánně vymýšlí pohádky na dobrou noc. V období normalizace knihu nakladatelství Albatros odmítlo. Svěrák se k ní v 90. letech vrátil a tentokrát již byla vydána.⁴¹ Tento pohádkový příběh Svěrák napsal na základě vlastních zkušeností z vyprávění pohádek v období, kdy byly jeho děti ještě malé. „Bavilo je před spaním, když jsem pro ně vymýšlel ad hoc (z fleku) příhody o obyčejných věcech, jako je ramínko na šaty nebo hasicí přístroj. Z toho jsem vyvodil, že by to mohlo bavit i děti jiných rodičů.“⁴²

Cyklus pohádek *Radovanovy radovánky* o dobrodružstvích veselého zahradnického synka Bohouška, kterému nikdo neřekne jinak, než Radovan, byl v roce 1989 odvysílán Československou televizí jako třináctidílný večerníček,

³⁹ SVĚRÁK, Zdeněk. *Pan Buřtík a pan špejlička*. Vyd. 1. Praha: Albatros, 2010, s. 7.

⁴⁰ Edudant a Francimor jsou hlavní postavy stejnojmenné knihy pro děti z roku 1933, jejímž autorem je Karel Poláček.

⁴¹ FENCL, Ivo. Smysl pro detail je pro psavce základní (rozhovor se Zdeňkem Svěrákem). *Tvar: občasník živé literatury*. 2006, roč. 17, č. 1, s. 8.

⁴² *Tatínku, ta se ti povedla*. *Nové knihy*, 1991, roč. 31, č. 1/2, s. 6.

který Svěrák posléze přepracoval a v roce 1994 vydal knižně. Na pozadí měnicího se ročního období jsou vyprávěny Radovanovy humorné příhody, kterým Svěrák, jak je u něj běžné, dodává poučný podtext. *Radovanovy radovánky* vyšly také v nové edici s ilustracemi Zdeňka Smetany ve dvou knihách *Jak vyžrát na motýly a další příhody* (2008) a *Jak se Radovan naučil hvízdát a další příhody* (2008).

Za soubor povídek, pohádek a písňových textů *Jaké je to asi v Čudu* (2003) ilustrovaných Vlastou Baránkovou získal Svěrák v roce 2004 Cenu čtenářů Magnesia Litera.⁴³ Z tohoto souboru za pozornost určitě stojí humorná nonsensová pohádka *O požáru mlýna*, v níž se děj posouvá kupředu jen díky doslovnému chápání pořekadel. Pro představu jakým stylem je text vystavěn, uvádím ukázkou: „Prásknu do bot,“ rozhodl se Vilém, a jak řekl, tak udělal. Rána to byla slušná, ale na rozsahu požáru to nic nezměnilo.“⁴⁴

Z nedávné doby poté pochází literární scénář pohádky *Tři bratři* (2014), ilustrovaný Václavem Šlajchem. Pohádka vznikla na motivy minioper *Šípková Růženka*, *Karkulka* a *O dvanácti měsíčkách* odvysílaných v rámci televizního pořadu *Hodina zpěvu*.

Ke kořenům tvorby pro děti, tedy k rozhlasovým pohádkám, se Svěrák navrátil knížkou *Tiché šlapací království* (2017), v níž můžeme pozorovat náznak jeho společenského vzdoru. Tato absurdní alegorie socialistického zřízení vznikla v 60. letech, ale: „Takzvaní normalizátoři nechali pohádku po roce 1968 smazat jako nežádoucí. Nejspíš proto, že ‚tiché království‘ příliš připomínalo tehdejší Československo.“⁴⁵

Svěrákovy autorské pohádky a povídky pro děti jsou charakteristické tím, že vychází z běžné životní reality a přibližují dětem svět dospělých srozumitelnou a zábavnou formou. Svěrák nepodceňuje dětskou vnímavost a tak do svých textů vkládá i slova z periferie slovní zásoby, odborná či cizí. V některých textech se čteněji vyskytují také úsloví a pořekadla. Je patrné, že si Svěrák specifčnost textů pro děti uvědomuje, jak přiznává: „Tohle je vždycky váhání, jestli ten text pro děti

⁴³ Magnesia Litera je české literární ocenění, které od roku 2002 každoročně uděluje v několika kategoriích Sdružení Litera.

⁴⁴ SVĚRÁK, Zdeněk. *Jaké je to asi v Čudu: pohádky, písničky a povídky pro děti od 8 let*. Vyd. 1. Havlíčkův Brod: Fragment, 2003, s. 8.

⁴⁵ SVĚRÁK, Zdeněk. *Tiché šlapací království: pohádka pro děti i dospělé*. Vyd. 1. Praha: Grada, 2017, s. 3.

nezatížím moc, jestli si nebudou říkat, kdo to byl, nebo co to je. Ale zase si říkám, třeba jim to rodiče vysvětlí.“⁴⁶ Svěrák tak svými dětskými knížkami podněcuje komunikaci mezi rodiči a jejich dětmi. V pohádce pro ty nejmenší proto můžeme narazit například na odkaz na píseň ze hry Osvobozeného divadla: „Goliáš, podle jedné písničky od Voskovce a Wericha...“⁴⁷

Dalším rysem Svěrákovy tvorby pro děti je bezprostřednost a hravý humor, který je nevtíravou formou doprovázen výchovným vzkazem, ponaučením nebo moralitou. Svěrákovo didaktické zaměření se jednoduše nedá zapřít a i když učitelskou profesi vykonával jen čtyři roky, učitelem v jistém smyslu nikdy být nepřestal. Jak říká režisér Jiří Menzel: „Ve všem co on dělá, cítíte tu didaktičnost. To, že on nedělá umění. On jako ten Jirásek, chce dělat něco, co má užitek. A tohle já na něm strašně cením, že to nedělá pro sebe, nebo pro svoji slávu, ale že to je řemeslník, který dělá, jako švec chce udělat dobrý boty, tak on chce udělat dobrý příběh.“⁴⁸

1.4.2 Tvorba pro dospělé

V předchozí kapitole jsme si nastínili Svěrákův záměr stát se spisovatelem povídek. Po rozporuplných začátcích z přelomu 50. a 60. let se však jeho tvorba pro dospělé začala ubírat jiným směrem, než původně zamýšlel: „Místo toho jsem celý život psal filmové scénáře, texty pro divadlo a slova k písničkářům.“⁴⁹

Integrujícím a všudypřítomným prvkem Svěrákovy umělecké tvorby je komika. „Literární komika (z řec. komos = veselí) označuje žánrovou oblast, která těžší svůj smysl z nesmyslnosti a je tak v protikladu k literatuře vážného, především sentimentálního, patetického, vznešeného či okázale oficiálního zaměření.“⁵⁰ V českém literárněvědném prostředí existuje celá řada teoretických přístupů zabývajících se problematikou komiky. Kulturolog Vladimír Borecký

⁴⁶ *Tatínek* [dokumentární film]. Režie Jan Svěrák. Česko, 2004.

⁴⁷ SVĚRÁK, Zdeněk. *Radovanovy radovánky: Jak vyzrát na motýly a další příhody*. Vyd. 1. Praha: Fragment, 2008, s. 12.

⁴⁸ *Tatínek* [dokumentární film]. Režie Jan Svěrák. Česko, 2004.

⁴⁹ SVĚRÁK, Zdeněk. *Povídky*. Vyd. 1. Praha: Fragment, 2008, zadní strana obálky.

⁵⁰ PETERKA, Josef. *Teorie literatury pro učitele*. Vyd. 3. Jiloviště: Mercury Music & Entertainment, 2007, s. 291.

ovšem podotýká, že: „v terminologii týkající se komiky existuje značný chaos.“⁵¹ Ivana Gejgušová v knize *Úvodu ke studiu literární komiky* navrhuje komiku členit na jazykovou a tematickou, přičemž do komiky tematické zahrnuje komiku situační a charakterovou.⁵² Se Svěrákovým dílem a osobou bývá také často spojována laskavá komika, která ze své podstaty nikoho neuráží a nikomu neublíží, což vylučuje další projevy komiky, jimiž jsou například ironie a satira. Pojem laskavá komika poté užíváme v případě, kdy nám něco připadá humorné, ale na druhou stranu jsme ve věci citově angažováni a proto místo výsměchu se nad věcí můžeme jen pousmát.

Svěrákova tvorba filmových scénářů se prolíná i s jeho tvorbou beletristickou, kde je hojně zastoupen jeden literární žánr a tím je filmová povídka. *Encyklopedie literárních žánrů* ji definuje jako literární zpracování námětu budoucího filmu, které má pevnou dějovou linii a v němž je kladen důraz na dialogy a obraznost.⁵³ Filmová povídka je tedy předlohou pro budoucí film, která tvoří ucelený literární útvar podobou se nevymykající klasické povídky.

Provázanost Svěrákova života a díla je zvláště patrná ve filmových povídkách. Typickým rysem Svěrákova autobiografického vyprávění, které se vztahuje k období jeho dětství, je autorův časový a hodnotící odstup od zobrazovaných zážitků a událostí. Toto vyprávění se zaměřuje na zobrazování „bodů obratu vlastní existence“ v „časoprostoru příznakových fází života.“⁵⁴ Svěrák tedy do textu promítá obraz vlastních vzpomínek, které jsou ovlivněny jak velkými dějinami, tak i jeho niterní proměnou. Autobiografie může mít i bilanční charakter, vztahující se k autorově minulosti, současnosti a zároveň může pohlížet do jeho budoucnosti. Takový text je poté v době svého vzniku ovlivněn aktuálním hodnotovým systémem autora.⁵⁵ Tento bilanční charakter se asi nejvíce promítl do filmové povídky *Vratné lahve* (2007).

První Svěrákova memoárová filmová povídka *Obecná škola* (1992) vykresluje atmosféru období těsně po 2. světové válce a s velkou dávkou

⁵¹ BORECKÝ, Vladimír. *Teorie komiky*. Vyd. 1. Praha: Hynek, 2000, s. 25.

⁵² GEJGUŠOVÁ, Ivana. *Úvod ke studiu literární komiky*. Vyd. 1. Ostrava: Ostravská univerzita, Pedagogická fakulta, 2003, s. 10.

⁵³ MOCNÁ, Dagmar – PETERKA, Josef. *Encyklopedie literárních žánrů*. Vyd. 1. Praha: Paseka, 2004, s. 196.

⁵⁴ Tamtéž, s. 28–29.

⁵⁵ Tamtéž, s. 29.

autobiografičnosti líčí dětství Edy Součka a provází nás svým prvním poválečným školním rokem kdesi na pražské periferii.

Na charakterové a situační komice je vystavěna filmová povídka *Vesničko má středisková* (1995), v níž jsou s nadsázkou líčeny poměry na české vesnici v 80. letech. Vyprávění je mozaikou proplétajících se příběhů jejích obyvatel, kteří se často ocitají v tragikomických situacích. I zde Svěrák užívá námětů z vlastního života. „Ve vesničce střediskový sem nechal pana Pávka bydlet tak, jak jsme bydleli, protože tady byly slyšet pohřby, hudba, mluvení nad hrobem [...] a tohle je ten sklep, kde tatínek [...] chladil pivo na sedmém schodě.“⁵⁶

Počátky mystifikační hry, která se začala odvíjet v 60. letech v zábavném rozhlasovém pořadu *Nealkoholická vinárna U Pavouka*, dokumentuje výbor scénářů a textů *Vinárna U pavouka* (1998, s Jiřím Šebánkem), který je doplněn rozsáhlou studií Jiřího Vondráčka.

O příběhu violoncellisty Františka Louky, který se stane v období socialismu obětí vlastního podvodu, poté co mu po fingovaném sňatku zůstane v opatrovnictví ruský chlapec, vypráví filmová novela *Kolja* (1996, podle námětu Pavla Taussiga). V tomto případě dílu dominuje situační a jazyková komika, která je založená na interakci hlavních postav a jejich jazykové bariéře, na národnostních předsudcích i Loukově neobratném „rodičovském“ přístupu ke Koljovi.

Tematicky se od Svěrákovy dosavadní tvorby odklání filmová povídka *Tmavomodrý svět* (2001).⁵⁷ V kontextu Svěrákova díla je válečná tematika, kde je pozadí velkých dějin nadřazeno komice, ojedinělým úkazem. Svěrák tak opouští bezpečnou půdu námětů z každodenního života, které jsou založeny na mísení autobiografických prvků s literární fikcí. Povídka vypráví příběh o osudech českých a slovenských stíhacích letců, kteří během druhé světové války bojovali ve službách RAF. Ti co přežili, byli následně po změně poměrů v ČSR po roce 1948 perzekuováni.

Dalším návratem do Svěrákova dětství je vzpomínková kniha *Po strništi bos* (2013), která svým dějem předchází *Obecnou školu* a reflektuje období

⁵⁶ *Tatínek* [dokumentární film]. Režie Jan Svěrák. Česko, 2004.

⁵⁷ Povídka využívá motivů ze vzpomínkových knih českého stíhacího letce Františka Fajtla, který během druhé světové války bojoval v řadách RAF (Královské letectvo britských ozbrojených sil).

Protektorátu Čechy a Morava. I v této povídce nacházíme četné autobiografické prvky. „Příběh mého dětství se stal příběhem Edy Součka, plachého pražského kluka, kterého přestěhovali na venkov, kde se naučil chodit po strništi bos.“⁵⁸ Za tuto knihu Svěrák v roce 2014 získal Cenu Miloslava Švandrlíka⁵⁹ za nejlepší humoristickou povídku, a v témže roce obdržel také Cenu čtenářů Magnesia Litera.

V jednadmdesáti letech Svěrák vydal filmovou povídku *Vratné lahve* (2007). Jak již bylo zmíněno, s přibývajícimi léty se do jeho tvorby promítá potřeba vyrovnávat se s pomíjivostí času a lidské existence. Jak říká: „*Vratné lahve* jsem nemohl napsat zamlada. Musel jsem si počkat, až se mě dotkne stáří. Je to příběh o mužském, který nechce do důchodu ani pracovního ani milostného. A má s tím starosti. Z těchto starostí jsem se pokusil upéci předlohu pro filmovou komedii, které se říká hořká.“⁶⁰

V roce 2008 Svěrák vydal svůj první povídkový soubor *Povídky*, který obsahuje celkem deset povídek vzniklých během většího časového rozmezí. Nejstarší z nich je už zmiňovaná povídka *Za Přemkem Baštýřem* (1968). Za druhý soubor povídek *Nové povídky* (2011), který má jen o jednu povídku méně než ten předešlý, získal Svěrák v roce 2012 Cenu čtenářů Magnesia Litera. V obou knihách se setkáváme s postavami obyčejných lidí a jejich životními úděly. Svěrákovo vyprávění často plyne jakoby mimochodem, s nádechem erotiky, laskavé i hořké komiky a vrcholí více či méně vydařenými pointami.

Svěrákův návrat k rozhlasovým hrám, které vznikly v 60. letech, neskončil pouze knížkou pro děti *Tiché šlapací království* (2017). Ve stejném roce bylo vydáno i beletristické zpracování rozhlasových her *Posel hydrometeorologického ústavu / To jeli dva ve vlaku* (2017).⁶¹ Námětem první prózy je mystifikační žert Jindřicha Rouska, posla hydrometeorologického ústavu Akademie věd, který se v rozhlasovém vysílání vydává za profesora mykologie Mlezivu, fotbalového

⁵⁸ SVĚRÁK, Zdeněk. *Filmové příběhy*. Vyd. 1. Praha: Fragment, 2015, s. 7.

⁵⁹ Cena Miloslava Švandrlíka je literární ocenění udělováno od roku 2013, které vyhláší Obec spisovatelů ČR a Městská část Praha 11. Ocenění je každoročně udělováno za nejlepší humoristickou knihu českého autora, publikovanou v předchozím kalendářním roce.

⁶⁰ SVĚRÁK, Zdeněk. *Vratné lahve*. Vyd. 1. Havlíčkův Brod: Fragment, 2007, zadní strana obálky.

⁶¹ Rozhlasová hra *To jeli dva ve vlaku* vznikla v roce 1965. *Posel hydrometeorologického ústavu* pochází z roku 1969, ale v normalizačním období byl z archivu Čs. rozhlasu smazán. Znovu hru natočil rež. Jan Fuchs v roce 1992. Společně pak byly obě hry vydány na CD a MC nosičích v roce 2007.

internacionála Seiferta a šéfkuchaře hotelu Kotva pana Radimského. Rouskova rozhlasového žertu posléze využije ministr financí, který rozhovor, v němž sám lhal, označí za mystifikaci rozhlasového fantoma. „Se sedmiletou zkušeností rozhlasového redaktora mohl Svěrák skutečně vystihnout genia loci rozhlasové budovy, v níž se může odehrát ledacos a také si trochu vystřelit ze svých kolegů, jejichž řemeslnou machu v Poslu výborně zachytil.“⁶² Jako bonus je do knihy přidána i melancholicky laděná humorná příhoda *To jeli dva ve vlaku*, která je zakončena nečekanou pointou.

Svěrák publikoval také literární předobrazy budoucích filmů (dnes již filmů pro pamětníky), na kterých spolupracoval s Ladislavem Smoljakem. Tyto literární scénáře vyšly ve dvou svazcích *Filmové komedie I.* (2016) a *Filmové komedie II.* (2017). Dále je Svěrák spoluautorem celé řady vyprávění o životě a dílu Cimrmana a historii DJC. Podílel se například na knihách – *Jára /da/ Cimrman: sborník o životě a díle českého polyhistora* (1970, s J. Šebánkem, L. Smoljakem a K. Velebným), *Jára Cimrman – génius, který se neprosлавil* (2009, s L. Smoljakem a Jaroslavem Weigelem), *Půlstoletí s Cimrmanem* (2016) a mnoha dalších.

2 Analýza vybraných prozaických děl

Nyní, když jsme se seznámili se základními informacemi o Svěrákově prozaické tvorbě, můžeme pokračit k analýze konkrétních próz a k reflexi jejich kritických ohlasů. Při výběru jsem dbala na to, aby byly zastoupeny stěžejní žánry Svěrákovy prozaické tvorby, tedy pohádka, filmová povídka a povídka.

2.1 Tatínku, ta se ti povedla

Tuto pohádkovou knížku, ilustrovanou Adolfem Bornem, vydalo v roce 1991 nakladatelství Albatros. Kniha obsahuje celkem tři autorské pohádky, z nichž Svěrák jednu (*O hasicím přístroji*) zařadil i do souboru pohádek, písní

⁶² HNILIČKA, Přemysl. Kouzlo a nebezpečí mystifikace. *Týdeník Rozhlas*, 2014, roč. 24, č. 38, s. 25.

a povídek pro děti *Jaké je to asi v Čudu* (2003), za který obdržel Cenu čtenářů Magnesii Litery.

Jak jsem již uvedla, při psaní knihy Svěrák vycházel z vlastní rodičovské zkušenosti. „Knížku *Tatínku, ta se ti povedla* jsem napsal inspirován právě požadavky svých potomků Hanky a Honzy. Zjistil jsem, že nejvíc milují to, co si cucám z prstu, když mi dají téma a já se snažím.“⁶³ V rozhovoru pro časopis *Tvar* k tomu ještě dodává: „Je to nápor na mozek, zvláště když cítíte, že je příběh zaujal a těší se, jak to dopadne, což vy ještě nevíte.“⁶⁴

O čtenářské oblibě tohoto díla svědčí fakt, že vyšla ve čtyřech knižních vydáních (1991, 2000, 2005, 2012). Do zvukové podoby ji v roce 2003 namluvil sám Svěrák a na hudebním nosiči ji vydalo vydavatelství Supraphon. Dále byla kniha adaptovaná pro divadelní inscenace, a to Pavlem Polákem pro divadlo Alfa (1993, Plzeň) a následně Terezou Liškovou pro Pidivadlo (2003, Praha).

V *Encyklopedii literárních žánrů* se můžeme dočíst, že pohádka je prozaický žánr, zábavného vyprávění s fantastickým příběhem, který je založen na principu vítězství dobra nad zlem. Přičemž vyprávění je vystavěno na stereotypní kompozici, neskrývá svou smyšlenost a vedle klasických kouzelných motivů, využívá nadpřirozených a antropomorfizovaných postav. Pohádky také podle jejich původu dělíme na lidové (folklorní) a historicky mladší, autorské (umělé). Autorská pohádka je, na rozdíl od pohádky lidové, spjata s konkrétním autorem a jeho poetikou. Vytrácí se z ní bezčasovost, která je nahrazena konkrétnějším časoprostorem. Ve vyprávění jsou navíc více zastoupeny i aktualizací prvky, jejímž prostřednictvím je dětem nenuceně přibližován současný svět, v němž kouzelný charakter nabývají předměty z naší každodenní reality.⁶⁵

Rámcový děj Svěrákovy pohádkové knížky se odehrává v rodinném prostředí, kde maminka zastane většinu domácích prací a k tomu i výchovu dětí. Maminka není se svým údělem v domácnosti spokojená, a tak postaví tatínka před nelehký úkol: „,Nezlob se tatínku, ale já také chodím do práce a kromě toho peru,

⁶³ ŘÍHOVÁ, Klára. Zdeněk Svěrák: Pohádky jsou literatura se šťastným koncem. *Novinky.cz* [online]. 24.12.2012 [cit. 21.3.2018]. Dostupné z: <https://www.novinky.cz/zena/styl/288100-zdenek-sverak-pohadky-jsou-literatura-se-stastnym-koncem.html>.

⁶⁴ FENCL, Ivo. Smysl pro detail je pro psavce základní (rozhovor se Zdeňkem Svěrákem). *Tvar: občasník živé literatury*. 2006, roč. 17, č. 1, s. 8.

⁶⁵ MOCNÁ, Dagmar – PETERKA, Josef. *Encyklopedie literárních žánrů*. Vyd. 1. Praha: Paseka, 2004, s. 472–474.

žehlím, zašívám, vařím, myju nádobí, utírám prach, vysávám koberce, vodím Petříka do školy, chodím na nákupy [...] ani nemám čas zajít ke kadeřníkovi, abych se ti líbila, a tak si myslím, že by sis mohl vzít na starost aspoň to vyprávění pohádek, co říkáš?‘ ‘⁶⁶

Po dlouhém výčtu maminičinych všednodenních činností, které v rodině zastane, ji tatínek nemůže odmítnout. A tak se svého úkolu zhostí s vervou, jenže záhy zjistí, že malý Petřík a Petruška všechny klasické pohádky (O perníkové chaloupce, O Šípkové růžence ad.) znají a navíc si nepřejí, aby jim tatínek něco četl, ale aby vyprávěl z hlavy, tak jak to dělá jejich maminka, která vypráví o obyčejných věcech. Ještě téhož večera se tatínek na radu maminky pokusí vymyslet vlastní pohádku „z hlavy“ *O peřině a polštáři*, ale není přesvědčen, že se dětem bude líbit a má kvůli ní jen neklidné spaní. Aby zjistil, jak se taková pohádka vymýšlí, požádá maminku, aby ho ve vypravování zastoupila, a sám poté tajně poslouchá maminičinu *Hotelovou pohádku*. Tatínek si ale jen zoufá, protože maminka pochází z Českého ráje, což je přeci pohádkový kraj, a proto vymyslet pohádku, jí nečiní žádné potíže, kdežto on pochází z Prahy, Vršovic. Tatínek dostane nápad vydat se pro inspiraci na výlet do Českého ráje. Tam potká pana Sojku, který mu poradí, aby si odvezl kousek toho pohádkového ráje, v podobě polodrahokamu, s sebou domů, aby mu to pohádkové vyprávění šlo aspoň stejně pěkně jako mamince. S pomocí polodrahokamu, který tatínek svírá v ruce, poté na přání Petříka vypráví pohádku *O hasicím přístroji*, která sklídí úspěch nejen u dětí, ale i u zvědavé maminky, která zprvu nemůže uvěřit, že by pohádku tatínek mohl vymyslet sám, ale nakonec ho uznale pochválí: „Tatínku, ta se ti povedla.“ ‘⁶⁷

Svěrák v této knize pracuje s rámcovou kompozicí, přičemž rámec příběhu tvoří fikční svět, který má podobu všednodenní reality harmonického rodinného soužití. Ovšem i tato „realita“, která se prolíná s moderními autorskými pohádkami (*O peřině a polštáři*, *Hotelová pohádka*, *O hasicím přístroji*), má fantastický charakter. Ten spatřujeme v motivu tatínkova putování a v kouzelném předmětu (tatínkův polodrahokam). Rámcové vyprávění má ponechaný otevřený konec, na rozdíl od všech tří autorských pohádek, které naplňují své žánrové

⁶⁶ SVĚRÁK, Zdeněk. *Tatínku, ta se ti povedla*. Vyd. 1. Praha: Albatros, 1991, s. 8–10.

⁶⁷ Tamtéž, s. 58.

předpoklady a jejich děj uzavírá „happy end“. Vystupují v nich personifikované všední předměty z moderního světa, jako jsou polštář, ramínka na šaty či hasicí přístroj. V poslední pohádce narazíme i na antropomorfizovaná zvířata. Svěrák touto knihou dokázal, že: „příběh ze života a pohádka se nemusí svářit, usilovat o nadvládu jednoho nad druhým, ale že mohou tvořit logický, čtenářsky přitažlivý celek.“⁶⁸

Svěrákova kniha je určena dětem, ale apeluje především na jejich rodiče, které vybízí k tomu, aby svým dětem pohádky spontánně vyprávěli a sami se tak trochu vrátili do dětských let, kdy jejich fantazie neznala téměř žádných hranic. Tuto myšlenku autor v knize několikrát zdůrazňuje: „Lepší je, když se nečte. Lepší je, když se povídá,“ řekl Petřík.“ Svěrákovo pojetí psané literatury pro děti se tedy přibližuje tradici ústního vyprávění a zároveň se tak navrácí k tezi Karla Čapka: „Pohádka je povídání. Pravá lidová pohádka nevzniká tím, že ji národopisný sběratel zaznamená, nýbrž tím, že ji babička povídá dětem [...] skutečná pohádka, pohádka ve své pravé funkci je povídání v kruhu posluchačů. Rodí se z potřeby vypravovat a rozkoše naslouchat.“⁶⁹

Svěrák tedy v knize subtilně upozorňuje nejen na problematiku ústního vyprávění, ale s ním spojenou důležitost komunikace mezi rodiči a dětmi, která může probíhat právě díky spontánnímu vyprávění, do kterého děti svévolně zasahují. Ukazuje tak, jakým způsobem se rodiče mohou svým dětem přiblížit. Názorným příkladem je v tomto případě postava tatínka Šímy, který ráno odejde do práce, a po návratu domů se děti jen zeptá, jak bylo ve školce a ve škole a tím pro něj interakce s dětmi končí. Postupně však můžeme sledovat jeho proměnu od tatínka domnívajícího se: „že naše děti pohádky nepotřebují,“⁷⁰ v tatínka, který si uvědomuje, že: „Petruška a Petřík jsou dvě zahrádky, které se musí každý večer zalévat pohádkami, jinak uschnou. A to by nechtěl. To ne.“⁷¹

Didaktizující tendence nejsou v textu vyjádřeny tak explicitně jako je tomu například v pohádkách o Radovanovy, ale i tak prostupují celou knihou. Vedle

⁶⁸ ŠIMŮNEK, Jaroslav. Ta se povedla!. *Zlatý Máj: časopis o dětské literatuře a umění*. 1992, roč. 36, č. 3, s. 181.

⁶⁹ ČAPEK, Karel. *Marsyas čili na okraj literatury*. Vyd. 4. Praha: Československý spisovatel, 1971, s. 100–101.

⁷⁰ SVĚRÁK, Zdeněk. *Tatínku, ta se ti povedla*. Vyd. 1. Praha: Albatros, 1991, s. 14.

⁷¹ Tamtéž, s. 17.

výchovného poselství směřovaného k rodičům, nacházíme i zmínky o zásadách slušného chování: „Pak přijde na tatínka zívání a říká: „, Všímněte si, děti, slušný člověk si vždycky dá ruku před ústa.“⁷² Morální ponaučení nechybí ani v autorských pohádkách, kupříkladu *Hotelová pohádka* nás nabádá neposuzovat naše bližní jen podle vzhledu a zároveň varuje, že pýcha předchází pád. Didaktický záměr Svěrák precizně vyvažuje a mnohdy zastírá jazykovou a situační komikou, takže v textu působí nenuceně: „Když tatínek ty skály uviděl, vzpomněl si, že tu byl jako chlapec na školním výletě, ale protože se tenkrát přejedl třešní a zapil to malinovkou, neměl ze skal ten požitek jako dnes.“⁷³

Svěrák s ohledem na malé čtenáře užívá střídmy a věcný jazyk, ale nezapomíná ani na autentičnost spojenou s ústním vyprávěním, a proto do textu vkládá hovorové výrazy. V knize nacházíme i projevy jazykové komiky, jako je hra s homonymy a metaforami. Kupříkladu z nafukovacího ramínka se v průběhu děje stane ramínko nafoukané. Komicky působí i doslovné chápání některých výpovědí: „...na náměstí, kde sedí král Jiřík na koni a chytá měděnku.“

Situační a charakterová komika je poté spjata především s postavou a jednáním tatínka. Jak konstatuje Jaroslav Šimůnek: „Praví svěrákovští hrdinové jsou neokázalí, nenápadní, ale dělní, činorodí lidé, kteří v úsilí o překonání sama sebe se dopouštějí pošetilostí, a jsou proto i směšní. Z jejich rodu je i tatínek Šíma.“⁷⁴

Kritické ohlasy

Publicista a spisovatel Ivo Fencel v rozhovoru, který se Svěrákem vedl, upozornil, že: „Je to snad jediná knížka na světě, která jaksí ‚kráčí sama uvnitř sebe i proti sobě‘ v tom smyslu, že chválí spontaneitu rodičovského vyprávění nad postýlkou a upřednostňuje až na místě vymyšlené večerní pohádky před čtenými.“⁷⁵

⁷² SVĚRÁK, Zdeněk. *Tatínku, ta se ti povedla*. Vyd. 1. Praha: Albatros, 1991, s. 8.

⁷³ Tamtéž, s. 39–40.

⁷⁴ ŠIMŮNEK, Jaroslav. Ta se povedla!. *Zlatý Máj: časopis o dětské literatuře a umění*. 1992, roč. 36, č. 3, s. 181.

⁷⁵ FENCL, Ivo. Smysl pro detail je pro psavce základní (rozhovor se Zdeňkem Svěrákem). *Tvar: obětýdeník živé literatury*. 2006, roč. 17, č. 1, s. 8.

Dobová kritika v souvislosti se Svěrákovou knihou *Tatínku, ta se ti povedla* chválou rozhodně nešetřila. Věra Vařejková v časopise *Komenský* na knize ocenila nejen zábavné a zároveň formativní autorské pohádky, vytvářející „sdělnou atmosféru“, v níž mohou rodiče svým dětem pomoci rozpoznat, co je a co není správné, ale i rámcové vyprávění, které reflektuje, co vlastně taková pohádka pro postavy v příběhu znamená, a jak je v životě důležitá. „Podle maminky je to ‚vláha pro dětskou duši‘, fantazie a moudrost k nerozeznání prolnutá, podle dětí vypravování a naslouchání, spolutvoření, a po obrácení tatínkově podle všech – radost z blízkosti těch nejbližších.“⁷⁶

Jaroslav Šimůnek ve Zlatém Máji spíše než na upevňování vztahů mezi rodiči a dětmi poukázal na neprvoplánové využití imaginace, která není „rozněcována lacinými a obehnanými prostředky“. Dále se věnuje poetice Svěrákova „pábitelství“, ve kterém je „všední a obyčejné ukázáno jako plné fantazie a tedy jako poetické. A proto také lidské. [...] Hledat onu pověstnou ‚perličku na dně‘ tímto způsobem je těžké, ale je to jedna z mála cest, jak postřehnout ve všednosti její dějnotvornou podobu.“⁷⁷

V roce 2003 se ke knize *Tatínku, ta se ti povedla* vrátila literární historička, teoretička a kritička Svatava Urbanová, která ve svém přehledu české literatury pro děti dokázala nadčasovost a podstatu Svěrákovy knihy vystihnout jedinou větou. „Svěrák nijak komplikovaně, a přece velmi účinně rozvíjí myšlenku, že v lidském životě dovede pohádka působit blahodárně, stává se něčím, co se v dětství přirozeně potřebuje, co jej obohacuje a co by se ani v dospělosti nemělo ztrácet.“⁷⁸

2.2 Obecná škola

Impulesem k napsání *Obecné školy* byla pro Svěráka: „dotočná filmu *Jako jed*. Byli jsme v hotelu Slovan v Košicích a tam ten večer každý vyprávěl, co zažil ve škole. Nějak na to přišla řeč. Kameraman Ota Kopřiva vyprávěl o svém učiteli

⁷⁶ VAŘEJKOVÁ, Věra. Dětská literatura. *Komenský: časopis pro učitele základní školy*. 1992, roč. 116, č. 9, s. 430.

⁷⁷ ŠIMŮNEK, Jaroslav. Ta se povedla!. *Zlatý Máj: časopis o dětské literatuře a umění*. 1992, roč. 36, č. 3, s. 180–181.

⁷⁸ URBANOVÁ, Svatava. *Meandry a metamorfózy dětské literatury*. Vyd. 1. Olomouc: Votobia, 2003, s. 261.

a já vyprávěl o svém učiteli, bylo strašně veselo a Vítek Olmer řekl: ‚Hele, napiš o dětství a o škole.‘⁷⁹ A tak vznikla filmová povídka, na jejímž základě byl, v roce 1991 tehdy začínajícím režisérem Janem Svěrákem,⁸⁰ natočen celovečerní film, jehož kvality potvrdil nejen velký divácký úspěch a chvála kritiků ale také nominace na Oscara za nejlepší cizojazyčný film. Samotný Zdeněk Svěrák ve snímku ztvárnil i jednu z hlavních postav a to Františka Součka (otce Edy, čili autorova dětského alter ega).

Filmovou povídku vydalo v roce 1992 nakladatelství Primus. *Obecnou školu* Svěrák zařadil také do výboru *Filmové příběhy* (2015). K dětským dobrodružstvím a zážitkům pražského kluka Edy Součka se Svěrák v roce 2013 navrátil v knize *Po strništi bos*.

Jak již bylo řečeno, filmové povídky jsou typické především propracovanými dialogy a jistou „obrazností“. Po kompoziční stránce, se *Obecná škola* člení na, pro film příznačné, obrazy. Pro přehlednost chronologicky se odvíjejícího děje, jsou jednotlivé obrazy a s nimi spojené změny časoprostoru znázorněny graficky, a to vloženou mezerou před začátkem nového obrazu. Vliv filmové techniky se v povídce projevuje i uplatněním neosobního vypravěče (tzv. oko kamery). Tento vypravěč nemá přístup k vnitřní perspektivě ostatních postav. Jeho vyprávění se tedy omezuje výhradně na popis jejich vnějších projevů a reprodukci jejich dialogů.⁸¹

Děj *Obecné školy* se odehrává na pražské periferii těsně po skončení druhé světové války od jara roku 1945 do jara roku 1946. Svěrák tak s nostalgií zachycuje atmosféru prvního poválečného roku, která je plná nadějí na nový a hlavně svobodný začátek. Na pozadí tohoto radostného období, je vyprávěn příběh desetiletého Edy Součka, jeho nejlepšího kamaráda Tondy Čejky a jejich spolužáků z chlapecké třídy, která je pověstná svou neovladatelností. Když svým chováním přivedou paní učitelku Maxovou do blázince, ještě netuší, že jim

⁷⁹ HRBEK, David. Věty si kroužím, jak mi chutnají. *IDNES.cz* [online]. 15.6.2009 [cit. 26.3.2018]. Dostupné z: <https://davidhrbek.blog.idnes.cz/blog.aspx?c=88858>.

⁸⁰ Původně měl *Obecnou školu* režisovat Vít Olmer, ten se ale rozhodl přijmout nabídku natočit film *Tankový prapor*. Příležitost natočit *Obecnou školu* proto dostal Svěrákův syn. Tomuto úspěšnému filmařskému debutu Jana Svěráka, předcházeli i jeho úspěchy z let studentských (FAMU). Za svou dokumentární mystifikaci *Ropáci* (1988) získal v roce 1989 Studentského Oscara Americké filmové akademie.

⁸¹ VLAŠÍN, Štěpán, ed. *Slovník literární teorie*. Vyd. 2. Praha: Československý spisovatel, 1984, s. 406.

nastane tuhý režim. Na její místo totiž nastoupí „asi pětaticetiletý muž v naleštěných kožených holínkách, rajtkách a khaki košili.“⁸² Nikomu přitom neunikne ani kožené pouzdro se zbraní, kterou má za opaskem. Tento vojensky oděný muž, se představí jako učitel Igor Hnízdo. V žácích z počátku svým diktátorským přístupem a fyzickými tresty, v podobě rány rákoskou přes ruce, vyvolává strach. Ten ale trvá jen chvíli a je rychle nahrazen obdivem, jelikož chlapce uchvátí vyprávěním válečných historek z odbojové činnosti. Strach se tak proměňuje na uznání a respekt. Toto učitelovo počínání působí komicky, neboť je v textu řada signálů, které upozorňují na to, že spíše než válečným hrdinou je učitel prohnáným mluvkou. „Nám dospělým je trochu podezřelý. Zavání hochštaplerstvím. Ale žáci páté třídy ten závan ještě neregistrují.“⁸³ Ať už to bylo s jeho skutečnou minulostí tak či onak, faktem zůstává, že jeho učební metody byly úspěšné.

V povídce je v hojné míře zastoupena i laskavá komika, s kterou je zachycena naivita a bezprostřednost dětí, s nimiž učitel Hnízdo poměrně snadno manipuluje. S percipeintovou vstřícnou shovívavostí autor počítá při prezentaci naivních politických přesvědčení pana Součka: „Rusko se u nás může učit demokracii, protože tu oni nikdy nepoznali, a Západ se může zase na našem případu přesvědčit, že svoboda a socialismus můžou bejt, abych tak řekl, pod jednou střechem.“⁸⁴ Souček a chlapecká třída, jsou tak zdrojem komiky, aniž by to bylo jejich záměrem nebo si to dokonce uvědomovali.

V okamžiku, kdy se v příběhu objeví učitel Hnízdo, začíná ho Eda porovnávat s, v jeho očích, nehrdinským a tedy nezajímavým tatínkem. Leitmotiv knihy je založen na kontrastu, který vidíme mezi Františkem Součkem a Igorem Hnízdem. Tyto dvě postavy se navzájem doplňují a bez jedné by nemohlo vyniknout hrdinství či „nehrdinství“ té druhé. Záhy se ovšem objeví i stinná stránka učitele Hnízda a tou je záliba ve svádění žen. Nakonec se mu vymstí poměr s vdanou ženou, která později zapříčiní jeho odvolání z pozice učitele. Jeho mravní delikt a velké množství jeho válečných zážitků v některých žácích začíná vyvolávat pochybnosti o jeho upřímnosti. Přesto, když se neohrožený učitel ocitne

⁸² SVĚRÁK, Zdeněk. *Filmové příběhy*. Vyd. 1. Praha: Fragment, 2015, s. 119.

⁸³ Tamtéž, s. 121–122.

⁸⁴ Tamtéž, s. 139.

v pozici, kdy mu hrozí postih, jeho žáci se za něj postaví a zarputile zapírají, že by je kdy bil. Hnízdo po svém návratu do školy chlapcům poděkuje, že se ho zastali a slavnostně zlomí rákosku, neboť dokázali, že diktátora už není třeba a ve třídě může nastat demokracie. Nicméně Edův obraz hrdinského učitele se pomalu začíná otřásat v základech.

Učiteli se nabídne možnost své hrdinství prokázat a ukončit veškeré spekulace, když chlapci na školním výletu k pohraniční pevnůstce objeví nevybuchlou municí. Rozčarování přichází v momentu, kdy místo toho, aby válečný hrdina konal, volí cestu výmluv a následného ústupu. Svěrák tak satiricky poukazuje na vztah hrdinství a českého národního charakteru. Poté, co nalezenou municí, zcela neočekávaně a bez okolků, zneškodní pan Souček, Eda si potvrdí svou domněnku, že opravdovým hrdinou je jeho tatínek, který bez zaváhání, denně riskuje svůj život v práci, a když je potřeba, vzmuží se a místo planých řečí koná, aniž by se později chvástal či snad očekával uznání. „Eda je krok za krokem přesvědčován, že ideály jsou krásné, ale život je nemilosrdně jiný. Nehrdinský, nepatetický, někdy zoufale všednodenní, někdy přichystá vzrušivá tajemství. [...] Edovo poznání života je stejně neokázalé, jako život sám.“⁸⁵

Vzhledem k tomu, že při psaní *Obecné školy* vycházel Svěrák ze svých vzpomínek na dětství a školní léta, zněl její původní název *Z mého života*.⁸⁶ V dokumentárním snímku *Tatínek* Svěrák vzpomíná na to, jakým způsobem byl, s ohledem na smrt prvorozeného Zdeňka, rodiči opatrován. V povídce je promítnuta přísnost Svěrákova otce a naopak, až přehnaně láskyplné opečovávání ze strany maminky. Svěrák na svého zesnulého bratra vzpomíná také v rozhovoru s Davidem Hrbkem: „Bylo až hříšné, řekl bych, že mně dali stejné jméno. Ale já si to vysvětluju tak, že táta chtěl mamince toho Zdeňka skutečně vynahradit. Asi jí říkal, budeme mít novýho. Takhle. Pak mě posílali s kytkami na jeho hrobeček. Chodil jsem na hrob, kde bylo moje jméno.“⁸⁷

⁸⁵ ŠIMŮNEK, Jaroslav. Lekce z *Obecné školy*. *Zlatý Máj: časopis o dětské literatuře a umění*. 1992, roč. 36, č. 4, s. 248.

⁸⁶ ČERMÁKOVÁ, Dana. *Génius Zdeňk Svěrák*. Vyd. 1. Praha: Imagination of people, 2009, s. 85.

⁸⁷ HRBEK, David. Věty si kroužím, jak mi chutnají (rozhovor se Zdeňkem Svěrákem). *IDNES.cz* [online]. 15.6.2009 [cit. 6.3.2018]. Dostupné z: <https://davidhrbek.blog.idnes.cz/blog.aspx?c=88858>.

Předobrazy většiny literárních postav jsou lidé ze Svěrákova osobního života či blízkého okolí. Předlohou Tondy byl jeho nejlepší kamarád Bořivoj Penc, se kterým se Svěrák zná od prvního dne ve škole, tedy od 1. září roku 1942. Společně ve snímku *Tatínek* vzpomínají na svou „odbojovou“ činnost, která spočívala v čůrání z mostu na německé vlaky.⁸⁸ I další jejich klukovské kousky mají základ v reálném životě, například záliba v pyrotechnice, či svérázný způsob hlídání mladší sestry Boženky. „Takovou bedýnku na kolečkách, jakou za sebou vozí ve filmu malý Eda, jsem pro svou sestru Boženku opravdu vyrobil a taky ji v tom monstře málem přerazil, neumělo to vybírat zatáčky.“⁸⁹ Neodpustím si připomenout ani Rosenheimův ikonický pozdní příchod do třídy a následný neočekávaný trest rákoskou. Ve skutečnosti totiž tento výprask, od nového učitele v rajtkách, obdržel sám Svěrák, který také v předmluvě knižního vydání své povídky uvádí, že jeho reálné jméno bylo Václav Mejstřík, a dále vzpomíná, že tento učitel „dokázal svou rozjívenou čtvrtou třídu ovládnout jako dirigent rozladěný orchestr.“⁹⁰

Nebyl by to Svěrák, kdyby do povídky nevlozil i nějaký moralizující podtext. Ten spatřujeme nejen v samotné problematice hrdinství, ale také ve zdůraznění hodnoty pravdy: „Hus si mohl zachránit život. Kdyby odvolal, kdyby podepsal, co mu nabízeli k podpisu. Ale což to mohl udělat, když všechna svědectví byla nepravá? Potupil by pravdu. A pro ni přece žil. A tak pravil: Raději na smrt půjdu [...] A my si budeme pamatovat, že zemřel pro své přesvědčení. To nám vzkázal, svému národu, že nemá člověk býti zbabělý, své pravdy se má držet, byť by ho život stála.“⁹¹ Na této ukázce si můžeme povšimnout i jazykového projevu učitele Hnízda, který je za všech okolností spisovný, až archaizovaný tak, že působí až kazatelským dojmem. Uvědomíme-li si, že jsou jeho výklady určeny desetiletým chlapcům, kteří hovoří obecnou češtinou a hojně užívají univerbismů, tak výsledný efekt působí komicky. Svěrák opět dokazuje, že jeho dominantou je práce s českým jazykem. V textu proto můžeme narazit i na tuto, dnes již

⁸⁸ *Tatínek* [dokumentární film]. Režie Jan Svěrák. Česko, 2004.

⁸⁹ ČERMÁKOVÁ, Dana. *Génius Zdeněk Svěrák*. Vyd. 1. Praha: Imagination of people, 2009, s. 88.

⁹⁰ SVĚRÁK, Zdeněk. *Filmové příběhy*. Vyd. 1. Praha: Fragment, 2015, s. 95.

⁹¹ Tamtéž, s. 128.

zlidovělou, slovní hříčku: „Naše škola získala několik vstupenek na divadelní představení *Idiot*. Rodiče, kteří chtějí vidět *Idiota*, necht' přijdou do ředitelny.“⁹²

V povídce se objevuje i hořký podtext v podobě motivu prozření, který narušuje optimisticky zkreslené idealizování přítomnosti a budoucnosti. Jak již bylo řečeno, nejvíce optimismem a naivitou překypuje postava pana Součka, který komicky zveličuje postavení ČSR v Evropě a nijak se netají svými představami o budoucnosti: „Stalin výslovně řek, co si upečete, to budete mít. Čili nehrozí, aby se Rus vměšoval. Němec je zruinovaněj, ten dá nadlouho pokoj. Myslím, že tyhle děti čeká krásná budoucnost. Budou cestovat, poznají svět.“⁹³

Zmíněný motiv se realizuje prostřednictvím portrétu Stalina, který je vyobrazen s šibalským úsměvem a sleduje veškeré dění ve škole. Tento sarkastický úsměv vysílá jasný signál, že není a nebude vždy vše tak, jak bychom doufali. V prvním případě se v úvodu příběhu jedná o naivitu učitelky Maxové a její mylnou představu, že třída, která se z ničeho nic ztiší, projevuje zájem o její výklad o „opylování květin“. Chlapecká třída opravdu projevuje zájem o tajemství přírody, jen v jiném smyslu, než by asi paní učitelka čekala. Vypravěč tuto situaci, kdy se žáci snaží zjistit, zda jejich učitelka nosí kalhotky či ne, doprovází slovy: „Ze stěny nad katedrou se na všecko dívá pan prezident Beneš s neutrálním diplomatickým úsměvem svých tenkých rtů a vedle něho generalissimus Stalin s úsměvem chápavým, až šibalským.“⁹⁴ Znovu je tento motiv Stalinova úsměvu užit ještě jednou až v samotném závěru povídky, kdy žáci obecné školy, k příležitosti oslav prvního výročí osvobození ČSR, odehrají představení – Válka není, všude mír. V té době však nikdo z nich nemohl tušit, že je za tři roky čeká Vítězný únor a čtyřicet let další nesvobody. „V přežívající prvorepublikové harmonii se však už tehdy začínaly ozývat zlověstné tóny. Hořce-groteskní paradox Svěrákova vyprávění spočívá v tom, že ani sebezprávnější dospělí je v době poválečných iluzí nemohli slyšet.“⁹⁵

⁹² SVĚRÁK, Zdeněk. *Filmové příběhy*. Vyd. 1. Praha: Fragment, 2015, s. 105.

⁹³ Tamtéž, s. 139.

⁹⁴ Tamtéž, s. 104.

⁹⁵ ČERMÁKOVÁ, Dana. *Génius Zdeněk Svěrák*. Vyd. 1. Praha: Imagination of people, 2009, s. 86.

Kritické ohlasy

Hned v úvodu této kapitoly musím poznamenat, že Svěrákovy filmové povídky a filmové povídky obecně, jsou literární kritikou spíše přehlíženy.⁹⁶ Domnívám se, že tento přístup je ovlivněn jejich pozicí na pomezí filmu a literatury, která implikuje, že vlastně nejde o plnohodnotná beletristická díla. Tuto ambivalenci přítomnou už ve vědomí autorů samotných, dobře vyjádřil bývalý šéfredaktor literárního časopisu *Tvar*, Lubor Kasal, který v recenzi *Vratných lahví* konstatoval, že autor: „Knihu na jedné straně charakterizuje jako ‚obyčejnou novelu‘, na straně druhé prozrazuje, že máme ‚v rukou těsto, z něhož byl film uhněten‘. Tak novela, nebo těsto? Podle mne spíš to druhé.“⁹⁷

Nicméně, beletristické zpracování *Obecné školy* sklidilo pozitivní čtenářské ohlasy, což dokládá i náklad deseti tisíc výtisků, díky kterému knihy soudobé české literatury získávají označení bestseller. Dobová kritika – jmenovitě Jaroslav Šimůnek, byl jediný, který v 90. letech věnoval povídce větší pozornost. Podle Šimůnka povídka zachycuje mozaiku životních epizod, které máme uchované v paměti jako „vláčenka, z nichž život člověka utkává svůj jedinečný smysl.“⁹⁸ Život, který je ve své podstatě všednodenní a nehrdinský, stejně jako obyčejní lidé v něm. „Svěrákovy sondy lidskostí mají různou podobu a intenzitu. V případě *Obecné školy* prozařuje ‚perlička na dně‘ prismatickým vzpomínky nenápadně, zato s velikou intenzitou.“⁹⁹ Šimůnek, stejně jak tomu bylo u Svěrákovy dětské knihy *Tatínku, ta se ti povedla*, odkazuje na Hrabalovo pábítelství, jež se opírá o poetiku všedního života a která se odráží i ve Svěrákově tvorbě. I když se Svěrákovo vyprávění jedinečnosti Hrabalova autorského stylu nevyrovná, plyne harmonicky, aby dalo vyniknout tomu, co je v příběhu podstatné. „Tady se třídí hodnoty, tady se vyjevuje, co je póza a co skutečně hrdinství, co je ještě hra a co už ji přesahuje.“¹⁰⁰

⁹⁶ Výjimkou je v tomto případě, z pochopitelných důvodů, filmová novela *Kolja*.

⁹⁷ KASAL, Lubor. Výlov (Lubor Kasal o knihách, které nepronikly do recenzní rubriky). *Tvar: obydělník živé literatury*. 2007, roč. 18, č. 11, s. 19.

⁹⁸ ŠIMŮNEK, Jaroslav. Lekce z *Obecné školy*. *Zlatý Máj: časopis o dětské literatuře a umění*. 1992, roč. 36, č. 4, s. 248.

⁹⁹ Tamtéž, s. 248.

¹⁰⁰ Tamtéž, s. 248.

K *Obecné škole* se v novém tisíciletí vrátil šéfredaktor Českého rozhlasu Vltava, Petr Fischer v článku, který u příležitosti oslav Svěrákových osmdesátých narozenin uveřejnil v *Hospodářských novinách*. Fischer Svěráka označuje za „krále českého laskavého humoru“, který dokáže historické křivdy a lidské příkoří podat způsobem, který v nás nevyvolává bolest a zároveň nám napomáhá se s těmito těžkými okamžiky lépe smířit. „Skoro by se dalo říct, že Zdeněk Svěrák svým dílem vytvořil zvláštní druh české maloměstské ideologie, a to zastíráním skutečného světa – ale to by Svěrák musel usilovat o přesnou kopii společnosti, což nikdy nedělal.“¹⁰¹

Fischer Svěrákovy vytýká, že právě oním povrchním zobrazování reality ve formě „vysněného ideálu“ se Svěrák vyhýbá hlubšímu pohledu pronikajícímu pod povrch věcí. Jak konstatuje: „Svět je ošklivý a zlý, ale i té všelike laskavosti bývá s vámi někdy nad hlavu.“¹⁰² S tímto tvrzením můžeme souhlasit, nebo ho odmítnout, faktem ale zůstává, že ve značné části Svěrákovy tvorby je laskavá komika prostředkem zjemnění těžkých období české historie či individuálních životních strastí. Nicméně toto tvrzení už natolik neplatí pro jeho pozdější povídkovou tvorbu, kde se vedle laskavosti ve větší míře objevuje hořkost a satira, která odráží realitu každodenního života zobrazovaného se všemi nedostatky a bez příkras. Své hodnocení Fischer výstižně zakončil slovy: „Zkrátka pořád platí to vaše úžasné japonské přísloví z *Jáchyme, hod' ho do stroje!*: ‚Kolik třešní, tolik višňů.‘“¹⁰³

2.3 Povídky

Ve svých dvaasedmdesáti letech si Svěrák splnil svůj sen a stal se spisovatelem povídek. V nakladatelství Fragment vydal svůj povídkový debut *Povídky* (2008, ilustrace Jaroslav Weigel), který v roce 2009 získal ocenění Český bestseller.¹⁰⁴ Knihu Svěrák namluvil i do audio podoby. Výjimkou jsou povídky,

¹⁰¹ FISCHER, Petr. Zdeněk Svěrák oslaví osmdesátiny. Čechy naučil smát se sobě tak, aby je to nebolelo. *Hospodářské noviny* [online]. Praha: Economia, 23.3.2016 [cit. 27.3.2018]. Dostupné z: <https://archiv.ihned.cz/c1-65220850-zdenek-sverak-80>.

¹⁰² Tamtéž.

¹⁰³ Tamtéž.

¹⁰⁴ Český bestseller je hlavní cena udělovaná v kategorii česká beletrie pro dospělé, za nejprodávanější titul v rámci sítě knihkupectví Knihcentrum.

ve kterých vystupují v roli vypravěče ženy (*Divačka a Ivanka a Lenin*). Tyto povídky namluvily české herečky (Daniela Kolářová a Libuše Šafránková).

Svěrák nikdy nebyl a troufám si tvrdit, že ani nikdy nebude romanopiscem. Jeho spisovatelským rozměrem, jak jsme se mohli přesvědčit v přehledu jeho prozaické tvorby, jsou kratší prozaické útvary. A jak sám poznamenává na obálce své knihy: „Povídka je záhon, román je pole. Vždycky jsem věděl, že pole neobdělám, ale práce na záhoncích mě lákala.“¹⁰⁵ Sbíрка obsahuje 10 povídek, které vznikly v rozpětí let 1968–2008. Z 60. let pochází povídky *Podvodník* (1966) a *Za Přemkem Baštýřem* (1968). V 80. letech Svěrák napsal povídku *Natáčecí den* (1981), která byla už dříve otištěna ve sborníku povídek *Usměj se, Lízo* (2004). Zbýlých sedm próz poté vzniklo v první dekádě 21. století (mezi lety 2004–2008).

S ohledem na rozsah této práce bohužel nemohu analyzovat všech deset povídek, a proto jsem se rozhodla vybrat ze souboru první čtyři (*Horká neděle, Za Přemkem Baštýřem, Tetřev, Divačka*).

2.3.1 Horká neděle

K procesu, jakým povídky vznikaly, se Svěrák již v mnoha rozhovorech vyjádřil: „Každá povídka má nějaké jádro, buď jsem to zažil, nebo mi to někdo vyprávěl. [...] A *Horká neděle*? To mi skoro celé dodal řidič nákladáku, který nám stavěl kulisy. To se mu stalo, tak to nedalo moc práce.“¹⁰⁶

Povídka *Horká neděle* je tedy příběhem o životním zvratu řidiče nákladního vozu Vojtěcha Puklici. I když je Puklica dvojnásobným otcem a doma na něj čeká milující a hodná manželka, tak je jí při svých pracovních výjezdech po republice nevěrný na každém rohu. Tento stereotyp je přerušen, když se jednoho sobotního večera vrátí z cest domů, jde políbit děti na dobrou noc a vyčerpáním usíná. Zvrat přichází druhý den ráno, když mu jeho manželka Věra oznámí, že má na poště dopis do vlastních rukou od soudu z Kladna. Od toho okamžiku Puklicovi po celý nedělní horký den, vrtá v hlavě červ, který s každou uběhlou minutou roste.

¹⁰⁵ SVĚRÁK, Zdeněk. *Povídky*. Vyd. 1. Praha: Fragment, 2008, zadní strana obálky.

¹⁰⁶ DVORÁK, Stanislav. Zdeněk Svěrák se v audiopovídkách nevyhnul ani erotice. *Novinky.cz* [online]. 30.4.2015 [cit. 28.3.2018]. Dostupné z: <https://www.novinky.cz/kultura/368341-zdenek-sverak-se-v-audiopovidkach-nevyhnul-ani-erotice.html>.

Puklica je nade vši pochybnost přesvědčen, že dopis je soudní předvolání kvůli nemanželskému dítěti. Spočítal si totiž, že je to zhruba osm měsíců, co se přestal stýkat se svou milenkou Uršulou z Kladna, když mu oznámila, že s ním čeká dítě. A tak, mezitím co tráví horký nedělní den obklopen svou rodinou, přemítá nad tím, jestli se mu narodí holčička nebo chlapeček a jestli si bude moct dovolit platit alimony. Přesvědčen, že se nemanželské dítě nedá utajit a obtěžkán černým svědomím se Puklica rozhodne manželce se svým hříchem přiznat. Spokojený, že ho netíží svědomí, se druhý den vydá na poštu, kde zjistí, že mu přišlo vyrozumění od policie z Kladna ohledně bezvýsledného pátrání po jemu odcizených pneumatikách.

Vyprávění zprostředkuje personální vypravěč, který je ztotožněn s perspektivou pohledu Puklici, a tudíž je nám umožněno nahlédnout do jeho nitra. Kompozice povídky je chronologická, ale za účelem objasnění Puklicova jednání a psychického rozpoložení, je chronologický čas přerušován retrospektivními návraty k jeho milostné aféře s Uršulou.

„Svěrák je nejen laskavý a chápavý pozorovatel životních paradoxů, jak ho známe z jeho scénářů i písňových textů, ale v povídkách si dává záležet na pointě poslední věty.“¹⁰⁷ Napětí, které má trvat až do oné poslední věty vyprávění, kdy je nám odhalena pointa, však kvůli její předvídatelnosti může zaskočit jen méně zkušeného čtenáře, který by po celou dobu vyprávění musel žít ve stejném přesvědčení jako hlavní hrdina povídky. Podstatou závěrečného rozuzlení je tedy moment překvapení, který je v tomto případě podmínkou komického efektu pointy.

Vzhledem ke kratšímu rozsahu povídky, kterou lze považovat za epicky rozšířenou anekdotu a komické zápletky vycházející z každodenního života, můžeme povídku označit za humoresku. Pro žánr humoresky jsou charakteristické výrazně statické a typizované postavy, což dokládá kontrast mezi postavou Puklici a Věry. Puklica jakožto nevěrný manžel, tedy záporná postava, svými povrchními milostnými zálety zapříčiní rozpad rodiny a způsobí bolest své oddané, milující a starostlivé manželce Věře, která ač se ničím neprovinila, musí

¹⁰⁷ CINGER, František. Se Zdeňkem Svěrákem nejenom o lásce. *Novinky.cz* [online]. 5.11.2008 [cit. 31.3.2018]. Dostupné z: <https://www.novinky.cz/kultura/153583-se-zdenkem-sverakem-nejenom-o-lasce.html>.

nést následky manželovy nevěry. S postavou Puklici je tedy těsně spjat i motiv viny a následného zaslouženého trestu v podobě zbytečně zmařeného manželství. Na tuto skrytou moralitu povídky upozornil i František Cinger, který o Svěrákovi tvrdí, že: „Má lidi rád, a tak by jim rád odpustil drobné i větší prohřešky. Jenže literatura žije dál svým životem, a tak si čtenář musí chtít nechtít položit otázku, jestli je dobré prozrazovat nevěru za každou cenu, když tím člověk zasáhne kohosi blízkého, nevinného. Ale v tom to je, krása povídky, která nejen potěší, ale přivede k zamyšlení, jak to vlastně na světě chodí. A co je správné a nesprávné i jestli je na světě nějaká spravedlnost.“¹⁰⁸

V povídce se projevil i Svěrákův cit pro práci s jazykovými prostředky, neboť i v popisech zcela fádních věcí či atmosféry prostředí vyniká jeho poetický jazyk: „...vzduch zvenčí byl, jako by noc měla horečku. [...] Představoval si ty lahvičky, jak na něj doma ve sklepě čekají, a až rozsvítí, na hrdlech se jim vesele zalesknout zlaté korunky.“¹⁰⁹ V textu můžeme objevit i menší komickou slovní hříčku „Chvíli slyšel ze zahrádky cvrčka. Vzpomněl si ještě, že mu děti říkaly svršek, a pak tvrdě usnul.“¹¹⁰

Důležitým aspektem povídky je také atmosféra horkého letního dne, během něhož se děj odehrává. Svěrák motiv horka užívá ve více významech. Nejen, že vystihuje atmosféru prostředí ale má i přímou souvislost s duševním stavem postavy Puklici. Motiv horka je proto záměrně zdůrazněn v okamžicích, kdy Puklicu trápí svědomí nebo vzpomíná na své milostné eskapády: „Udělal se mu mdlo. Slunce páliło, jako by bylo blíž zemi než jindy.“¹¹¹ Puklica tak kvůli své nevěře doslova zažívá horké chvíle. „A že by po takových vedrech mohly přijít bouře a povodně.“¹¹²

¹⁰⁸ CINGER, František. Se Zdeňkem Svěrákem nejenom o lásce. *Novinky.cz* [online]. 5.11.2008 [cit. 31.3.2018]. Dostupné z: <https://www.novinky.cz/kultura/153583-se-zdenkem-sverakem-nejenom-o-lasce.html>.

¹⁰⁹ SVĚRÁK, Zdeněk. *Povídky*. Vyd. 1. Praha: Fragment, 2008, s. 7.

¹¹⁰ Tamtéž, s. 8.

¹¹¹ Tamtéž, s. 10.

¹¹² Tamtéž, s. 12.

2.3.2 Za Přemkem Baštýřem

Druhá povídka Svěrákovy sbírky *Za Přemkem Baštýřem* pochází z 60. let, ale pro srovnání s jeho současnější povídkovou tvorbou, jsem se rozhodla, ji do této analýzy zařadit.

„Zemřel Přemek Baštýř [...] odešel člověk nevšední čistoty a osobnost, jakých má Praha poskrovnu.“ Těmito slovy se začíná povídka, o bezvýznamném pražském úředníkovi, který se nesmazatelně zapsal do paměti neznámého novináře. Tento novinář je přímý vypravěč příběhu a proto události, jímž byl svědkem, líčí z vlastní vnitřní perspektivy, aniž by nám byl nabídnut pohled na jeho postavu zvenčí. Vnější perspektivu při nahlížení na ostatní postavy příběhu poté jako vypravěč uplatňuje on sám. Děj povídky je uspořádán chronologicky. Přerušen je jen jednou a to retrospektivní vzpomínkou na rozhovor, který novinář s Baštýřem před třemi lety vedl, a kdy mu slíbil, že dokud bude Baštýř živ, tak o jeho počínání pomlučí. Po třech letech, tedy může pravda vyjít najevo, přičemž novinářovo nostalgické vyprávění je stylizováno do žurnalistického žánru nekrologu, tedy vzpomínání na nedávno zemřelého.

Všechno to začalo jednoho jarního večera roku 1965 ve sprchových lázních. Tam novinář poprvé narazil na neznámého postaršího muže, který oděn v nepromokavém plášti vstoupil do sprchové kabiny. Záhy na to se tento muž s promočenými vlasy a kabátem, ze kterého crčela voda, vydal do města jako by měl nějaké důležité posláání. Jeho podivínské chování novináře natolik upoutalo, že se ho jal sledovat. Oním záhadným mužem byl pan Baštýř a jeho první zastávkou byla vinárna. Prošel celý lokál a nakonec se zastavil u baru, kde už na něj čekala sklenka jakamarusu. Když měl Baštýř dopito, bez zaplacení se zvedl a odešel. Jeho kroky vedly do parku, kde vstoupil do kašny a prošel se pod proudem padající vody z fontány. Takto důkladně zmáčen, se rychle vydal do dalšího baru. Stejně jako ve vinárně prošel celý lokál, aby si jeho zmoklého stavu mohli všichni hosté povšimnout. Poté usedl k nálevnímu pultu, kde beze slova obdržel další sklenku jakamarusu. To už svou zvědavost novinář neudržel, a začal se Baštýře na jeho pozoruhodné jednání vyptávat. Z jejich rozhovoru se dozvídáme, že Baštýř je vdovec a samoživitel pěti dětí, který nemá to srdce utrácet peníze pro děti v hospodách, a tak jednou v týdnu, když neprší, se někde

zmáčí vodou. Když v takovém stavu vstoupí do nějakého lokálu bez oken, zákazníci v domněn, že venku prší, se svým odchodem nijak nespěchají, přičemž samozřejmě zvyšují konzumaci a tím i tržby. A proto se vrchním vyplatí Baštýřův klam ocenit sklenkou alkoholu zdarma.

Baštýř je v povídce vyobrazen jako dobrý člověk a vzorný zodpovědný otec a jako takový je i nositelem morálních hodnot: „... mám věru co dělat, abych udržel svých pět dětí na jisté úrovni. Nejstarší dceru Olgu vodím do tanečních a nejmladšího Jarouška do školky. Po návratu z kanceláře uklízím, peru, vařím, dohlížím na úhlednost domácích úkolů, vysvětluji algebru, zkouším anglická, ruská a německá slovíčka, stříhám nehty, myji nádobí, vypravuji pohádky a zašívám.“¹¹³ Vedle situační komiky vyvolávané Baštýřovým pošetilým jednáním a vynalézavostí, si Svěrák opět vyhrál i se jménem hlavní postavy. Protože baštýř, tedy porybný, se stejně jako Baštýř, bez vody při svém počínání neobejde.

Tato povídka je jen jednou z mnoha dalších, které dokládají Svěrákovu fascinaci podvodníky a mystifikací, která se začala projevovat právě na počátcích jeho tvorby v 60. letech a dále prosákla do všech odvětví jeho tvorby. Zásadně se neliší od jeho pozdějších próz, byť postrádá často přítomný hořký ráz a erotické prvky, které prostupují většinu jeho povídek z 21. století. Ve větší míře je však zastoupena laskavá komika, s kterou charakterizuje postavu Baštýře. Téma Svěrákových povídek, z nichž některé trpí snad i jistou triviálností (*Horká neděle*), zůstává tedy neměnné. Zobrazuje v nich všední realitu, životní paradoxy, zvraty a nedorozumění, jejichž rozuzlení je více či méně umělecky zdařilé.

V povídce *Za Přemkem Baštýřem* se opakuje i motiv viny a trestu, neboť Baštýřovo klamání veřejnosti je příkře potrestáno. „Vinou chvilkové nepozornosti řidiče nočního kropicího vozu má Praha o pět o jednu rázovitou postavu méně a ztrácí další ze svých kouzelných nejistot. Neboť spatříte-li dnes člověka, jak vchází do lokálu promoklý, bude to pouze důkaz, že venku prší. Nic víc.“ Melancholický závěr, spolu se způsobem jakým Baštýř skončil, vytváří tragikomický paradox, který na čtenáře zapůsobí o to více, díky věrohodnému vykreslení jeho postavy. Celkové vyznění povídky a novinářův doslov tedy zastíní

¹¹³ SVĚRÁK, Zdeněk. *Povídky*. Vyd. 1. Praha: Fragment, 2008, s. 16–18.

opět trochu předvídatelnou pointu, která v příběhu nerezonuje v takové míře, jako tomu bylo v *Horké neděli*.

2.3.3 Tetřev

Povídka *Tetřev*, jak tomu bylo i u předešlé povídky, je vypravovaná přímým vypravěčem, který je zároveň i postavou v příběhu. Tímto vypravěčem je vesnický učitel, který pomáhá novému polskému katolickému faráři Zbyšku Pszontkovi s přípravou kázání, protože farář ještě úplně neovládá český jazyk. Farář jednou v samoobsluze narazí na Jardu zvaného Tetřeva, který svým zařváním faráře natolik vyleká, že upustí sedmičku vína. Jarda je totiž skoro hluchý, a tak když chce někomu něco říct, nemluví, ale řve. A jelikož faráře „interesuje“ každý jeho farník, nechá si od učitele vyprávět, proč a jak přišel Jarda o sluch. Byl to příběh nenaplněné lásky jako z červené knihovny, který se odehrál v období chmelové brigády. V té době bylo Jardovi osmnáct let. Byl to pohledný a urostlý traktorista, který česáčům po chmelnicích rozvážel obcerstvení. Zamiloval se tam do krásné studentky z Prahy Jindřišky. Jenže brigáda skončila, Jindřiška odjela domů a Jardovi se už neozvala. Když jí nakonec zavola, Jindřiška se před ním nechala zapřít. Jarda, ale stejně v telefonu uslyšel Jindřiščin hlas: „Pane bože to je ten buran co mi pořád píše. Řekni, že nejsem doma, že jsem odjela studovat do zahraničí.“¹¹⁴ Zdrcený Jarda, se pokusil o sebevraždu. Na noc se s traktorem zavřel do garáže a nechal běžet motor. Nakonec se jen přiotrávil, ale při pádu z traktoru se nešťastně uhodil do hlavy a natrvalo si poškodil sluch. Týden na to, co učitel tu smutnou historii odvyprávěl, Tetřev svým řvaním v samoobsluze vyděsí starší dámu, která musí být převezena do nemocnice. Učitel zjistí, že to byla nějaká doktorka práv z Prahy, která na tuto vesnici měla krásné vzpomínky. Jmenovala se Jindřiška.

V povídce se tedy opět objevuje motiv viny a následného trestu. Svěrák na své hrdiny ovšem nenahlíží povýšeně a s posměchem, nýbrž „má porozumění pro

¹¹⁴ SVĚRÁK, Zdeněk. *Povídky*. Vyd. 1. Praha: Fragment, 2008, s. 26.

jejich slabosti, i když je přítomen i určitý morální imperativ. Fandí slabším a nechá osud, aby dohnal ty nafoukané.“¹¹⁵

A stejně jako tomu bylo u předchozí povídky *Za Přemkem Baštýřem*, ačkoli je pointa bravurně vystavěná a děj k ní graduje, je v této povídce zastřena především charakterovou komikou postavy faráře, který se adaptuje na nové prostředí: „...všelijak se spolu snažíme vyrovnat s tím nedostatkem, že tu Zbyšek s námi nebyl, že vyrůstal v Krakově a v semináři se připravoval na polské ovečky, netuše, že ho osud zavěje ke stádu, které bečí trochu jinak.“¹¹⁶ a také komickými rozhovory, které mezi farářem a učitelem probíhají: „...v úžasu zjistil, že má ve svých hrubých dlaních drobné neuvěřitelně hladké prsy té krásné studentky z Prahy. Víte co je to pro kluka za pocit?“ „Nevím,“ řekl Zbyšek rozpačitě. „To je škoda.“¹¹⁷ Svěrákova hra se slovy a farářovo věrohodné zápasení s češtinou, do které proplétá polská slovíčka, činí dialogy ještě více komickými: „Gdyby pan vícej mluvil o Jardovi než traktore.“¹¹⁸ Jak poukazuje Jan Kerbr ve svém článku, Svěrákova „divadelní a filmová zkušenost prozaickými tvary prostupuje a často je dialog zajímavější, než pointa.“¹¹⁹

Text Svěrák ozvláštnil i dopisem, který Jarda napsal Jindřišce. Jarda není z těch sečtějších a jeho mladická naivita dosahovala nedozírných mezí, což se projevilo i v jeho dopise, kterému na autentičnosti dodávají i pravopisné chyby: „Stále na Tebe spomýnám. Ani nevíš jak rád bych Tě vyděl. Kdyby jsi chtěla našel bych si práci v Praze...“¹²⁰

Překvapení a s ním spojený komický efekt nevyvolá v závěru povídky ani tak pointa jako spíše neočekávaný postoj, který farář zaujme ke zranění Jindřišky. Učiteli se nechce věřit, že by Pánbůh čekal čtyřicet let, aby ji za odmítnutí Jardy potrestal. „Vždyť říkáte, že hlavně odpouští.“ „Odpouští, ale pan ho nezná,“ mrknul na mě náš polský farář skoro vesele. „On občas takové kousky robi.“¹²¹

¹¹⁵ HORÁK, Ondřej. Na stará kolena povídkářem. *Novinky.cz* [online]. 5.11.2008 [cit. 1.4.2018]. Dostupné z: https://www.lidovky.cz/na-stara-kolena-povidkarem-d0g-noviny.aspx?c=A081105_000082_ln_noviny_sko&klic=228435&mes=081105_0.

¹¹⁶ SVĚRÁK, Zdeněk. *Povídky*. Vyd. 1. Praha: Fragment, 2008, s. 21.

¹¹⁷ Tamtéž, s. 25.

¹¹⁸ Tamtéž, s. 25.

¹¹⁹ KERBR, Jan. Učitelé, herci i faráři. *Divadelní noviny: Kulturní čtrnáctideník pro divadelníky a jejich diváky*. 2008, roč. 17, č. 22, s. 15.

¹²⁰ SVĚRÁK, Zdeněk. *Povídky*. Vyd. 1. Praha: Fragment, 2008, s. 26.

¹²¹ Tamtéž, s. 27.

Dalo by se očekávat, že se farář Jindřišky zastane, ten ale paradoxně a s naprostou jistotou, volí jiný přístup, jak se na situaci dívat.

2.3.4 Divačka

V následující povídce *Divačka* je nám děj příběhu poprvé zprostředkován z ženské perspektivy a to formou vnitřního monologu. Šedesátice Táňa líčí návštěvu divadelního představení a zároveň se navrácí k milostným románcům, které před čtyřiceti lety prožila s některými z přicházejících návštěvníků divadla. Součástí popisu dění v divadle je i přiblížení děje odehrávající se inscenace.

Táňa je zpočátku z návštěvy divadla velmi nervózní, neboť členem zájezdového představení z Prahy je herec Lukáš Limuzský, do kterého se ve svých dvaceti letech zamilovala, a s kterým také měla krátký milostný vztah. Táňa je plná nadějí, že by si jí v hledišti Limuzský mohl všimnout a vzpomenout si na ni. Tyto naděje se prokážou jako opodstatněné: „Rozhodně se zadíval směrem ke mně a oči mu překvapeně zamžikaly. A já cítím, jak rudnu.“¹²² Když představení skončí, do Tániny lóže vejde Limuzský a před očima celého publika ji políbí. V té chvíli Táňa uslyší: „,Táničko, už je konec! Všichni už odešli.“¹²³ Táňa už je postraší paní a zdoluhavé představení ji unavilo natolik, že prostě a jednoduše usnula. Její shledání s Limuzským se tak odehrálo jen v její mysli.

V povídce se vedle situační komiky objevuje i komika laskavá: „Maličká paní Žlábková, která je stejně stará jako divadelní budova.“¹²⁴ Tato komika se v povídce dále realizuje především prostřednictvím naivity postavy Táni. Naivitu spatřujeme v jejích introspektivních promluvách: „Pořád mi povídal hezké věci, a já byla tak opilá, že jsem si skoro nevšimla, že mě svléká.“¹²⁵ Mimo to je postava Táni také velmi sentimentální: „V noci jsem mu patřila a od té chvíle mu budu patřit už napořád.“¹²⁶ S ohledem na zcela subjektivní výklad událostí, které vedou ke zmatení čtenáře, můžeme v souvislosti s Táňou hovořit také

¹²² SVĚŘÁK, Zdeněk. *Povídky*. Vyd. 1. Praha: Fragment, 2008, s. 34.

¹²³ Tamtéž, s. 37.

¹²⁴ Tamtéž, s. 28.

¹²⁵ Tamtéž, s. 30.

¹²⁶ Tamtéž, s. 36.

o nespolehlivém vypravěči. Tato nespolehlivost má v povídce klíčovou funkci, neboť je na jejím odhalení postavena pointa příběhu.

Poněkud rozvleklé pasáže záměrně kýčovitě konverzační komedie Svěrák využívá k explicitní kritice nenáročnosti publika a vulgarizace komiky: „Ta kráva,“ odpoví Mary. Publikum se zasměje. Když se řekne na jevišti hrubé slovo, vždycky to má úspěch.¹²⁷ Tato kritika se v povídce mnohokrát opakuje: „Aby ses nepřicucla, čúzo!“ zaječela Běrová, které došlo, že se služebná předvádí, aby ukázala pružnost svého mladého těla. Publikum se dlouho nemohlo utiřit.¹²⁸

Svěrák satirou nešetří ani u kritiky lidské hlouposti a naivity: „Zúčastnila se před lety takové soutěže a přišla jí obálka, kde stálo černé na bílém: Blahopřejeme vám a vítáme vás mezi milionáři!“¹²⁹ Po této novině paní N. zaplavila taková vlna euforie, že ji museli odvést na psychiatrii. „Tam jí při jedné návštěvě manžel udělal tu hloupost, že jí v tom dopise přečetl, že musí ještě objednat zboží v hodnotě 400 Kč, a pak teprve bude další slosování o milionáři, čímž ji dorazil.“¹³⁰

Dle mého mínění bylo záměrem autora vyvážit sentimentální ladění povídky právě satirickými vsuvkami, které ovšem zcela nekorespondují se sentimentální pointou, a proto závěrečné rozuzlení nevyznívá umělecky přesvědčivě.

Kritické ohlasy

Literární historik a publicista František Cinger vnímá Svěráka jako „chápavého pozorovatele životních paradoxů.“ Ovšem dodává také, že tato charakteristika Svěráka, není ničím novým, neboť se nám takto představil již ve svých scénářích a písňových textech.¹³¹ Stejně jako Cinger i další literární publicisté a kritici vnímají Svěrákovy povídky v kontextu s jeho scenáristickou tvorbou. Integrojícím prvkem jeho tvorby jsou nejen zápletky „ze života“ odehrávající se v českém prostředí ale i hrdinové, tedy obyčejní lidé – učitelé, faráři, podružní herci či podvodníci, kteří se vinou vlastních chyb, naivity či

¹²⁷ SVĚRÁK, Zdeněk. *Povídky*. Vyd. 1. Praha: Fragment, 2008, s. 31.

¹²⁸ Tamtéž, s. 36.

¹²⁹ Tamtéž, s. 32.

¹³⁰ Tamtéž, s. 33.

¹³¹ CINGER, František. Se Zdeňkem Svěrákem nejenom o lásce. *Novinky.cz* [online]. 5.11.2008 [cit. 31.3.2018]. Dostupné z: <https://www.novinky.cz/kultura/153583-se-zdenkem-sverakem-nejenom-o-lasce.html>.

nedorozumění, ocitají v těžkých leč komických životních situacích. Možná právě proto, že se v mnoha ohledech můžeme s těmito literárními postavami ztotožnit, nám jsou Svěrákovy povídky tolik blízké.

Jak dodává spisovatel a publicista Ondřej Horák, Svěrák se „ke svým hrdinům nijak zjištně nesklání, nýbrž žije mezi nimi, lépe řečeno s nimi. Podobný náhled a tón uplatnil Karel Čapek v *Povídkách z jedné kapsy* a *Povídkách z druhé kapsy*.“¹³² Horák výstižně popsal Svěráka jako autora „jenž ví, že není zajímavější téma než obyčejný člověk a všední den,“ a který zároveň zobrazuje, že „ono ‚obyčejný‘ a ‚všední‘ vůbec neplatí.“¹³³

Velmi často se ve spojitosti se Svěrákovými povídkovými soubory objevují i odkazy na významná jména české literatury jako Jan Neruda či Karel Čapek. V tomto ohledu musím souhlasit s redaktorkou Českého rozhlasu Vltavy Milenou Marešovou, podle níž je Svěrák: „obou zmíněných tradic hoden – je třeba více předvídatelný, stereotypní a méně jazykově brilantní, ale jistě citlivý, stejně zručný, navíc aktuální a s originálními paradoxy hořkosti reality (*Horká neděle*), kterou každý zná, slyšel o ní, ale jen někdo ji dokáže zachytit takhle lehce, ...“¹³⁴

Domnívám se, že v české literatuře Svěrák částečně navazuje i na dílo Bohumila Hrabala. Z jeho současníků se poté nabízí srovnání s nedávno zesnulým Petrem Šabachem, jehož dílo vychází z tradice tzv. hospodského vyprávění Jaroslava Haška. Část jejich tvorby, spojuje autobiografičnost a nostalgické líčení převratných období českých dějin, z pohledu dětského hrdiny. Oba autoři také k postavám svých příběhů nepřistupují z nadřazené pozice, a tudíž nekarikují ty méně šťastné jedince. Jejich společnou doménou jsou kratší prozaické útvary, jejichž základem je všem dostupný a všeobecně přijímaný humor. Ovšem i mezi těmito autory nacházíme rozdíly. Svěrákova tvorba se od té Šabachovy liší zejména přístupem k tvůrčímu psaní. Na Svěrákových textech je znát, že jsou vždy předem promyšlené. Jeho pečlivost se projevuje zejména ve formální stránce

¹³² CINGER, František. Se Zdeňkem Svěrákem nejenom o lásce. *Novinky.cz* [online]. 5.11.2008 [cit. 31.3.2018]. Dostupné z: <https://www.novinky.cz/kultura/153583-se-zdenkem-sverakem-nejenom-o-lasce.html>.

¹³³ HORÁK, Ondřej. Na stará kolena povídkářem. *Novinky.cz* [online]. 5.11.2008 [cit. 31.3.2018]. Dostupné z: https://www.lidovky.cz/na-stara-kolena-povidkarem-d0g-noviny.aspx?c=A081105_000082_in_noviny_sko&klic=228435&mes=081105_0.

¹³⁴ MAREŠOVÁ, Milena. Povídky. *Český rozhlas* [online]. 18.11.2008 [cit. 1.4.2018]. Dostupné z: http://www.rozhlas.cz/kultura/literatura/_zprava/515777.

povídek. Svěrák totiž vyniká zejména v práci s jazykovými prostředky, která je dobře znatelná na propracovaných dialogích či monologích literárních postav. Vypravěčské strategie už tak precizní neshledávám, neboť ze Svěrákových povídek je patrný autorův záměr udržovat čtenáře v napětí a překvapit ho nečekaným vyvrcholením děje. Jenže zápletky některých povídek jsou snad i lehce banálnější, což má za následek anticipování budoucích událostí, pročež dochází k jisté předvídatelnosti point.

Svěrák svou povídkovou tvorbu také sebereflektoval: „Při psaní povídek mám na sebe skromný požadavek: být dobrým vypravěčem. Takový vypravěč ví, co stojí za vyprávění, co říci dřív a co prozradit až na konci. Dobrý vypravěč nesmí nudit a musí být stručný. [...] Mýcení zbytečných slov je opomíjená tvůrčí práce. Jsou autoři, kteří opovrhují pointou. Jejich povídky nekončí překvapivým rozuzlením, ale prostě přestanou. V tomto ohledu jsem staromilec.“¹³⁵

3 Význam a přínos Svěrákovy prozaické tvorby

O Svěrákových spisovatelských kvalitách svědčí jeho kladné přijetí čtenářskou obcí a kritikou, k níž se pojí řada literárních ocenění. Nesmíme však opomínat fakt, že se Svěrák k tvorbě pro dospělé vrátil v době, kdy už byl etablovaný jako oscarový scenárista, uznávaný dramatik, herec a textař. V rozhovoru pro časopis *Host* Svěrák nezastírá, že kdyby nebyl veřejně známou osobností, nemohl by si dovolit dát svému povídkovému debutu tak banální název jako *Povídky*.¹³⁶

Když tedy v roce 2008 tuto první sbírku povídek vydal, okamžitě obsadila přední příčky nejprodávanějších knih v ČR. Na tento úspěch poté navázaly *Nové povídky*, které překonaly i román Michala Viewegha *Mafie v Praze* a staly se nejprodávanější knihou roku 2011.¹³⁷ V rámci každoročně udělované ceny Český bestseller Svěrák zvítězil s povídkovou knihou *Po strništi bos* v kategorii Česká

¹³⁵ Univerzita Hradec Králové. Jmenování Zdeňka Svěráka čestným doktorem UHK. In: *Youtube* [online]. 8.4.2015 [cit. 1.4.2018]. Dostupné z: <https://www.youtube.com/watch?v=MffqHQmW-Uc>.

¹³⁶ HORÁK, Ondřej. Pišu prostě tak, jak bych to sám rád četl (Rozhovor se Zdeňkem Svěrákem). *Host: měsíčník pro literaturu a čtenáře*. 2012, roč. 28, č. 4, s. 49.

¹³⁷ *Svaz českých knihkupců a nakladatelů*. [online]. © 2009–2017 [cit. 2.4.2018]. Dostupné z: <https://www.sekn.cz/>.

beletrie. Stejného úspěchu dosáhla i kniha *Půl století s Cimrmanem* v kategorii Odborná a populárně naučná literatura. Vedle těchto úspěchů je Svěrák také trojnásobným držitelem Ceny čtenářů Magnesie Litery. Nesmíme také opomenout, že v roce 2015 Svěrák od Univerzity Hradec Králové převzal doktorát honoris causa české literatury a Zlatou medaili. Tato pocta mu byla udělena za jeho přínos k rozvoji české jazykové kultury.

„Svěrákova popularita a pozice takřka národní instituce [...] pramení z toho, že širokému publiku nabízí identifikační symbol určitých hodnot a vlastností: toleranci, humor a ironii (k dospělým) i vážný vztah (k dětem).“¹³⁸ Většinové přijímání Svěrákova prozaického díla je částečně způsobeno také tím, že oživuje díla a jména významných spisovatelů českého literárního dědictví (Karel Čapek, Jan Neruda, Bohumil Hrabal ad.). Jeho prozaická tvorba proto může oslovit obdobné spektrum příznivců zmíněných vzorů, což už tvoří početnou skupinu čtenářů. Dalo by se říci, že v kontextu české literatury je Svěrák mistrem hledání středu, který se nijak literárně nevyhraňuje a vyhýbá se novým trendům či novátorským snahám.

Svěrákova kompletní literární produkce je vedle komiky a shovívavosti k lidským nedostatkům, poznamenaná moralizující a didaktickou tendencí, snad až obsesí. Přídomek učitel národa poté není ve spojení se Svěrákovým jménem a dílem nic neobvyklého. A až má jeho poučování nezřídka kdy sebeironický podtext, při budování fenoménu Svěráka jako českého Leonarda da Vinciho,¹³⁹ „upadá do poloh, z jejichž parodie kdysi cimrmanovský mýtus vyrostl.“¹⁴⁰

Ruku v ruce s učitelem národa přitom jde i král laskavé komiky. Jeden z mnoha dalších přídomek, který si Svěrák za dvaosmdesát let svého života vysloužil. Jak o Svěrákovi říká šéfredaktor Českého rozhlasu Vltava Petr Fischer: „Směje se nám, směje se sobě, ale pořád tak nějak správně. Odtud také pochází

¹³⁸ JUST, Vladimír. Mystifikace jako národní žánr. *Lidovky.cz* [online]. 29.5.2010 [cit. 6.4.2018]. Dostupné z: https://www.lidovky.cz/mystifikace-jako-narodni-zanr-dka-noviny.aspx?c=A100529_000090_ln_noviny_sko&klic=237219&mes=100529_0.

¹³⁹ „Bez nadsázky lze říci, že je takovým českým Leonardem da Vinci, polyhistorem, člověkem renesančních schopností a takoví jsou v dnešní době stále vzácnější. Proto je třeba jim naslouchat a sytit se z jejich moudrosti...“ (ČERMÁKOVÁ, Dana. *Génies Zdeněk Svěrák*. Vyd. 1. Praha: Imagination of people, 2009, s. 175.)

¹⁴⁰ JUST, Vladimír. Mystifikace jako národní žánr. *Lidovky.cz* [online]. 29.5.2010 [cit. 6.4.2018]. Dostupné z: https://www.lidovky.cz/mystifikace-jako-narodni-zanr-dka-noviny.aspx?c=A100529_000090_ln_noviny_sko&klic=237219&mes=100529_0.

ona ambivalentnost pojmu ‚laskavý humor‘, který je se Svěrákem spojován a jenž se v českém prostředí vžil jako chvála i pejorativum zároveň. Jestli se něco Zdeňku Svěrákovi v životě povedlo, pak to, že Čechy naučil smát se sobě, ale jen proto, že to dělal tak, aby je to nebolelo.¹⁴¹

¹⁴¹ FISCHER, Petr. Zdeněk Svěrák oslaví osmdesátiny. Čechy naučil smát se sobě tak, aby je to nebolelo. *Hospodářské noviny* [online]. Praha: Economia, 23.3.2016 [cit. 8.4. 2018]. Dostupné z: <https://archiv.ihned.cz/c1-65220850-zdenek-sverak-80>.

ZÁVĚR

Stanoveným a primárním cílem této bakalářské práce bylo vytvořit přehled prozaické tvorby Zdeňka Svěráka, analyzovat a interpretovat ji, v neposlední řadě též kriticky reflektovat, neboť právě této linii jeho umělecké tvorby nebylo prozatím v literárněvědném prostředí věnováno tolik pozornosti jako jiným odvětvím jeho tvůrčí činnosti. Svůj pokus o charakteristiku autorského stylu, žánrového vymezení a poetiky jsem v zájmu alespoň relativní úplnosti doplnila stručným shrnutím Svěrákova dosavadního života a následně jsem se věnovala i jeho dalším aktivitám na české kulturní scéně, které se velkou měrou podílely na formování jeho osobnosti a poetiky.

Nejprve jsem nastínila Svěrákovy první prozaické počiny. Zjistila jsem, že tvorbě pro děti se Svěrák věnuje kontinuálně od z 60. let minulého století. Ze stejného období, pochází i jeho první literární pokusy pro dospělé, kterým se však nedostávalo kladného přijetí. Jeho další kroky poté vedly směrem k divadlu a filmové scenáristice, u kterých setrvává dodnes. K tvorbě pro dospělé se Svěrák navrátil až po roce 1989. Nejdříve vydal beletristicky zpracované filmové povídky, následně dvě sbírky povídek, beletrizované rozhlasové hry, aj. Jako spoluautor se také podílel na řadě populárně naučných knih o fiktivním géniovi Járovi Cimrmanovi a DJC.

Prostřednictvím analýzy vybraných prozaických děl jsem doložila, jakým způsobem Svěrák pracuje zejména s komikou, jazykovými prostředky a motivy. Na filmové povídce *Obecná škola* jsem poukázala především na provázanost Svěrákova života a díla a na jeho zobrazování skutečnosti v podobě vysněného ideálu. Tuto idealizaci jsem ovšem neshledala jako povrchní, neboť ji doprovází hořce-groteskní podtext. V pohádkové knížce *Tatínku, ta se ti povedla* jsem vyzdvihla Svěrákův postoj k literatuře pro děti a jeho apel na spontánní vyprávěčství. Konkrétními úryvky jsem poté demonstrovala opodstatněnost jeho moralizujících tendencí, které prostupují celým jeho prozaickým dílem. Vybrané povídky ze sbírky *Povídky* dotvořily obraz Svěrákovy poetiky, ke které dále neodmyslitelně patří laskavá i hořká komika, fascinace podvody, respektive mystifikacemi a postava obyčejného člověka zachycená v soukolí každodenní reality narušené neočekávaným zvratem. Tvorbu pro dospělé Svěrák oprostil od

nonsensu a absurdity vyznívající z autorských pohádek a navíc k ní přidal i náznaky erotiky.

V kritických recepcích Svěrákových próz se můžeme setkat s výtkou vůči laskavé komice, která se sice ve Svěrákových dílech ve větší či menší míře objevuje, ale osobně zastávám názor, že k těmto výtkám dochází v důsledku nadužívání tohoto pojmu. Nicméně v souvislosti s jeho prozaickou tvorbou jednoznačně převažují kladné ohlasy.

Domnívám se, že Svěrákovi se v českém literárním prostředí právem dostalo uznání a že talent a cit pro práci s naší mateřštinou, který nejprve uplatnil jako dramatik, scenárista a textař dokázal přenést i do své prozaické tvorby.

RESUMÉ

Zdeněk Svěrák is very well known as a co-founder of Divadlo Jára Cimrmana, playwright, screenwriter, theater and film actor, screenwriter and songwriter. However, there is another line of his artistic focus that has been influenced by his creative work because Svěrák is also a writer of film stories, short stories and fairy tales for children and adults. Literature has so far recorded his prose work marginally. That is why I decided to focus on this area of his creative interest.

The main objective of this bachelor thesis was to create a synoptic overview of the prose works by Zdeněk Svěrák and to create comprehensive analysis and interpretation of his particular prose works, which should help us to determine his position and contribution in the area of Czech literature.

The result of my analysis is therefore a summary of the artistic principles and means that determine the style of his creative writing and the development of his poetics. The in-depth analysis of film story *Obecná škola*, fairy tale book *Tatínku, ta se ti povedla* and some prose from collection of short stories *Povídky* shows that the author's domain is work with the Czech language, which is most evident in language comics that affects all of his artistic creations. In his prose works he focuses on depicting the idealized environment of Czech cities and villages and ordinary people with everyday worries. And because he is an understanding observer of life paradoxes his main inspiration for prose writing comes from everyday reality. Therefore, some themes of his prose works are also based on his life experiences. Another essential feature of his prose work is didactic tendency that is an inherent part of his prose works for children. The moralizing subtext is more likely to be found in his adult books.

Svěrák's short stories are also often rightfully associated with the prose works of Jan Neruda and Karel Čapek. Literary criticism evaluates his prose works very positively and he has won several literary awards. I have come to the conclusion that Zdeněk Svěrák as a writer is rightfully valued by readers and literary critics.

ANOTACE

Jméno a příjmení autora: Pavlína Müllerová

Název fakulty a katedry: Filozofická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci

Katedra bohemistiky

Název bakalářské diplomové práce: Prozaik Zdeněk Svěrák

Vedoucí bakalářské diplomové práce: prof. PhDr. Lubomír Machala, CSc.

Počet znaků: 105 931

Počet příloh: 0

Počet titulů použité literatury: 50

Klíčová slova: česká literatura, Zdeněk Svěrák, próza, povídky, autorská pohádka, *Obecná škola*, analýza, kritické ohlasy

Key words: Czech literature, Zdeněk Svěrák, prose, short stories, authorial fairy tale, *Obecná škola*, analysis, literary reviews

Stěžejním tématem této bakalářské diplomové práce je analýza prozaické tvorby Zdeňka Svěráka a zachycení formování jeho poetiky. Tato analýza je založena na rozboru a interpretaci jeho prozaických děl. Jmenovitě filmové povídky *Obecná škola*, pohádkové knihy *Tatínku, ta se ti povedla* a vybraných povídek ze sbírky povídek *Povídky*. Součástí této analýzy je i reflexe kritických ohlasů zmíněných titulů a posouzení přínosu Svěrákovy prozaické tvorby české literatuře.

The main topic of this bachelor diploma thesis is the analysis of the prose work of Zdeněk Svěrák and capture of the shaping of his poetics. This general analysis is then based on the in-depth analysis and interpretation of his prose works. Namely the film story *Obecná škola*, the fairytale book *Tatínku, ta se ti povedla* and selected short stories from the short story collection *Povídky*. Part of this analysis is also the reflection of the critical responses of these titles and the assessment of Svěrák's prosaic works to Czech literature.

SEZNAM POUŽITÝCH ZDROJŮ

Primární zdroje

SVĚRÁK, Zdeněk. *Filmové příběhy*. Vyd. 1. Praha: Fragment, 2015, 338 s.

SVĚRÁK, Zdeněk. *Jaké je to asi v Čudu: pohádky, písničky a povídky pro děti od 8 let*. Vyd. 1. Havlíčkův Brod: Fragment, 2003, 96 s.

SVĚRÁK, Zdeněk. *Pan Buřtík a pan špejlička*. Vyd. 1. Praha: Albatros, 2010, 64 s.

SVĚRÁK, Zdeněk. *Povídky*. Vyd. 1. Praha: Fragment, 2008, 106 s.

SVĚRÁK, Zdeněk. *Radovanovy radovánky: Jak vyžrát na motýly a další příhody*. Vyd. 1. Praha: Fragment, 2008, 60 s.

SVĚRÁK, Zdeněk. *Tatínku, ta se ti povedla*. Vyd. 1. Praha: Albatros, 1991, 59 s.

SVĚRÁK, Zdeněk. *Tiché šlapací království: pohádka pro děti i dospělé*. Vyd. 1. Praha: Grada, 2017, 63 s.

SVĚRÁK, Zdeněk. *Vratné lahve*. Vyd. 1. Havlíčkův Brod: Fragment, 2007, zadní strana obálky.

Sekundární zdroje

BORECKÝ, Vladimír. *Teorie komiky*. Vyd. 1. Praha: Hynek, 2000, 212 s.

CINGER, František. Se Zdeňkem Svěrákem nejenom o lásce. *Novinky.cz* [online]. 5.11.2008 [cit. 31.3.2018]. Dostupné z: <https://www.novinky.cz/kultura/153583-se-zdenkem-sverakem-nejenom-o-lasce.html>.

ČAPEK, Karel. *Marsyas čili na okraj literatury*. Vyd. 4. Praha: Československý spisovatel, 1971, 186 s.

ČERMÁKOVÁ, Dana. *Génius Zdeněk Svěrák*. Vyd. 1. Praha: Imagination of people, 2009, 175 s.

Česká filmová a televizní akademie. [online]. [cit. 7.3.2018]. Dostupné z: <http://filmovaakademie.cz/>.

DVOŘÁK, Stanislav. Zdeněk Svěrák se v audiopovídkách nevyhnul ani erotice. *Novinky.cz* [online]. 30.4.2015 [cit. 28.3.2018]. Dostupné z: <https://www.novinky.cz/kultura/368341-zdenek-sverak-se-v-audiopovidkach-nevyhnul-ani-erotice.html>.

FENCL, Ivo. Smysl pro detail je pro psavce základní (rozhovor se Zdeňkem Svěrákem). *Tvar: občasník živé literatury*. 2006, roč. 17, č. 1, s. 8–9.

FISCHER, Petr. Zdeněk Svěrák oslaví osmdesátiny. Čechy naučil smát se sobě tak, aby je to nebolelo. *Hospodářské noviny* [online]. Praha: Economia, 23.3.2016 [cit. 8.4.2018]. Dostupné z: <https://archiv.ihned.cz/c1-65220850-zdenek-sverak-80>.

GEJGUŠOVÁ, Ivana. *Úvod ke studiu literární komiky*. Vyd. 1. Ostrava: Ostravská univerzita, Pedagogická fakulta, 2003, 39 s.

HNILÍČKA, Přemysl. Kouzlo a nebezpečí mystifikace. *Týdeník Rozhlas*, 2014, roč. 24, č. 38, s. 25.

HORÁČKOVÁ, Alice. Zdeněk Svěrák vydal knihu povídek, přečtěte si jednu z nich. *IDNES.cz* [online]. 27.10.2008 [cit. 17.3.2018]. Dostupné z: https://kultura.zpravy.idnes.cz/zdenek-sverak-vydal-knihu-povidek-precete-si-jednu-z-nich-pn3-/literatura.aspx?c=A080927_102412_literatura_jaz.

HORÁK, Ondřej. Na stará kolena povídkářem. *Novinky.cz* [online]. 5.11.2008 [cit. 1.4.2018]. Dostupné z: https://www.lidovky.cz/na-stara-kolena-povidkarem-d0g-/noviny.aspx?c=A081105_000082_ln_noviny_sko&klic=228435&mes=081105_

HORÁK, Ondřej. Píšu prostě tak, jak bych to sám rád četl (Rozhovor se Zdeňkem Svěrákem). *Host: měsíčník pro literaturu a čtenáře*. 2012, roč. 28, č. 4, s. 49.

HRBEK, David. Věty si kroužím, jak mi chutnají. *IDNES.cz* [online]. 15.6.2009 [cit. 26.3.2018]. Dostupné z: <https://davidhrbek.blog.idnes.cz/blog.aspx?c=88858>.

JUST, Vladimír. Divadlo Járy Cimrmana. In: ŠORMOVÁ, Eva, ed. *Česká divadla. Encyklopedie divadelních souborů*. Vyd. 1. Praha: Divadelní ústav, 2000, 616 s.

JUST, Vladimír. Mystifikace jako národní žánr. *Lidovky.cz* [online]. 29.5.2010 [cit. 6.4.2018]. Dostupné z: https://www.lidovky.cz/mystifikace-jako-narodni-zanr-dka-noviny.aspx?c=A100529_000090_ln_noviny_sko&klic=237219&mes=100529_

KASAL, Lubor. Výlov (Lubor Kasal o knihách, které nepronikly do recenzní rubriky). *Tvar: obydělník živé literatury*. 2007, roč. 18, č. 11, s. 19.

KERBR, Jan. Učitelé, herci i faráři. *Divadelní noviny: Kulturní čtrnáctideník pro divadelníky a jejich diváky*. 2008, roč. 17, č. 22, s. 15.

MACHALA, Lubomír a kol. *Panorama české literatury 1*. Vyd. 1. Praha: Knižní klub, 2015, 608 s.

MACHALA, Lubomír a kol. *Panorama české literatury 2*. Vyd. 1. Praha: Knižní klub, 2015, 304 s.

MAREŠOVÁ, Milena. Povídky. *Český rozhlas* [online]. 18.11.2008 [cit. 1.4.2018]. Dostupné z: http://www.rozhlas.cz/kultura/literatura/_zprava/515777.

MOCNÁ, Dagmar – PETERKA, Josef. *Encyklopedie literárních žánrů*. Vyd. 1. Praha: Paseka, 2004, 704 s.

NOVOTNÝ, Vladimír – PŘIBÁŇ, Michal. *Slovník české literatury po roce 1945* [online]. Praha: ÚČL AV ČR, 26.3.2016 [cit. 27.2.2018]. Dostupné z: <http://www.slovníkceskeliteratury.cz/showContent.jsp?docId=981&hl=sv%C4%9Br%C3%A1k+>.

PETERKA, Josef. *Teorie literatury pro učitele*. Vyd. 3. Jíloviště: Mercury Music & Entertainment, 2007, 345 s.

POŘÍZKOVÁ, Lenka. *Přátelský podvod: mystifikace (nejen) v české literatuře 20. století*. Vyd. 1. Praha: Academia, 2014, 276 s.

- POSPÍŠILOVÁ, Sylvie – PODSKALSKÁ, Jana. Pohled na svět podle Zdeňka Svěráka. *Deník* [online]. Praha: Vltava Labe Media, 28.3.2011 [cit. 15.3.2018]. Dostupné z: <https://www.denik.cz/film/pohled-na-svet-podle-zdenka-sveraka20110328.html>.
- PROCHÁZKOVÁ, Sandra. Zdeněk Svěrák: Knihu rozepsanou mám a bude se jmenovat Strážce nádrže. *Knihcentrum revue* [online]. 11.2.2018 [cit. 14.3.2018]. Dostupné z: <https://www.knihcentrum.cz/zdenek-sverak-knihu-rozepsanou-mam-a-bude-se-jmenovat-strazce-nadrze>.
- RUT, Přemysl. *Cimrman / Smoljak / Svěrák*. In: CIMRMAN, Jára – SMOLJAK, Ladislav – SVĚRÁK, Zdeněk. *Hry a semináře: úplné vydání*. Vyd. 1. Praha: Paseka, 2009, 568 s.
- ŘÍHOVÁ, Klára. Zdeněk Svěrák: Pohádky jsou literatura se šťastným koncem. *Novinky.cz* [online]. 24.12.2012 [cit. 21.3.2018]. Dostupné z: <https://www.novinky.cz/zena/styl/288100-zdenek-sverak-pohadky-jsou-literatura-se-stastnym-koncem.html>.
- SMOLJAK, Ladislav – ČECHOVÁ, Blanka. *Mým divákům: rozhovor s Ladislavem Smoljakem*. Vyd. 1. Praha: Paseka, 2010, 224 s.
- SMOLJAK, Ladislav – SVĚRÁK, Zdeněk. Jára Cimrman a Vídeň. *Mladý svět*. 1968, roč. 10, č. 39, s. 9–12.
- Svaz českých knihkupců a nakladatelů*. [online]. © 2009–2017 [cit. 2.4.2018]. Dostupné z: <https://www.sekn.cz/>.
- SVĚRÁK, Zdeněk – ŠEBÁNEK, Jiří. *Vinárna U Pavouka*. Vyd. 2. Praha: Paseka, 2001, 232 s.
- SVĚRÁK, Zdeněk. Ať žijí novotvary!. *Music Open: hudební časopis nejen o muzice* [online]. 27.5.2013 [cit. 16.3.2018]. Dostupné z: <http://www.musicopen.cz/index.php/cteni/2978-teni-z-archivu-a-iji-novotvary>.
- ŠIMŮNEK, Jaroslav. Lekce z Obecné školy. *Zlatý Máj: časopis o dětské literatuře a umění*. 1992, roč. 36, č. 4, s. 247–248.

ŠIMŮNEK, Jaroslav. Ta se povedla!. *Zlatý Máj: časopis o dětské literatuře a umění*. 1992, roč. 36, č. 3, s. 180–181.

Tatínku, ta se ti povedla. *Nové knihy*, 1991, roč. 31, č. 1/2, s. 6.

Univerzita Hradec Králové. Jmenování Zdeňka Svěráka čestným doktorem UHK.

In: *Youtube* [online]. 8.4.2015 [cit. 1.4.2018]. Dostupné z:

<https://www.youtube.com/watch?v=MffqHQmW-Uc>.

URBANOVÁ, Svatava. *Meandry a metamorfózy dětské literatury*. Vyd. 1.

Olomouc: Votobia, 2003, 363 s.

VAŘEJKOVÁ, Věra. Dětská literatura. *Komenský: časopis pro učitele základní školy*. 1992, roč. 116, č. 9, s. 430.

VLAŠÍN, Štěpán, ed. *Slovník literární teorie*. Vyd. 2. Praha: Československý spisovatel, 1984, 465 s.

Filmografie

Tatínek [dokumentární film]. Režie Jan Svěrák. Česko, 2004.